

Regionalny Ośrodek
Polityki Społecznej
Województwa Śląskiego

Skala, przyczyny i skutki ubóstwa w województwie śląskim – edycja 2021

Katowice, grudzień 2021 r.

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Wprowadzenie do problematyki ubóstwa	5
2.1. Sposoby pomiaru ubóstwa	5
2.2. Przyczyny ubóstwa	7
2.3. Skutki życia w ubóstwie	9
3. Ubóstwo w Europie i w Polsce	14
4. Ubóstwo w województwie śląskim	17
4.1. Śląskie na tle innych województw	17
4.2. Poziom ubóstwa w podregionach, powiatach i gminach	22
4.3. Główne determinanty ubóstwa	27
5. Podsumowanie	29
6. Wnioski i rekomendacje	34
7. Aneks	36

1. Wstęp

Zjawisko ubóstwa, z uwagi na swoje socjologiczne, psychologiczne i polityczne aspekty, stanowi niezwykle złożoną kwestię społeczną. Jest to bowiem nie tylko problem ekonomiczny, mierzony niedostatkiem środków materialnych służących do zaspokojenia podstawowych potrzeb ludzi. Przejawia się on również w występowaniu deficytów w takich sferach życia, jak: poziom wykształcenia, warunki mieszkaniowe, dostęp do opieki zdrowotnej czy też do dóbr kultury¹.

Walka z ubóstwem znalazła swoje odzwierciedlenie w licznych dokumentach o charakterze strategicznym, zarówno europejskich, jak i krajowych. Jeśli chodzi o dokumenty europejskie to na pierwszy plan wysuwa się historyczny już dokument *Europa 2020*. Szefowie państw i rządów uzgodnili w nim wspólny cel, zgodnie z którym do końca 2020 roku Unia Europejska miała pomóc co najmniej 20 milionom osób wyjść z ubóstwa i wykluczenia społecznego². Wśród dokumentów polskich na pierwszy plan wysuwa się przyjęty uchwałą Rady Ministrów z dnia 17 sierpnia 2021 r. *Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021-2027 z perspektywą do roku 2030*. Dokument ten nakreśla ramy strategiczne na najbliższe lata dla działań służących dalszemu ograniczaniu ubóstwa, rozwijaniu usług społecznych oraz wspieraniu integracji społecznej. Głównym jego celem w perspektywie do roku 2030 jest redukcja ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz poprawa dostępu do usług świadczonych w odpowiedzi na wyzwania demograficzne³.

Na poziomie województwa śląskiego głównym dokumentem wyznaczającym kierunki polityki społecznej jest *Strategia Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2020-2030*. Jako jeden z jej celów strategicznych (CS4) przyjęto: „Wzmocnienie instytucji, organizacji i innych podmiotów realizujących zadania na rzecz włączenia społecznego mieszkańców regionu oraz skuteczności działań w tym obszarze. Organizowanie społeczności lokalnej”, a w jego ramach uwzględniono kierunek działania 4.5: „Diagnozowanie warunków oraz jakości życia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i społecznie wykluczonych. Tworzenie programów wsparcia”⁴.

Kwestia ubóstwa znajduje swoje odzwierciedlenie również w przepisach ustawodawstwa socjalnego, w szczególności ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 2268).

¹ L. Frąckiewicz: *Warunki i jakość życia ludności*, w: *Społeczny obraz Śląska na przełomie wieków*, Akademia Ekonomiczna im. Karola Adamieckiego, Katowice 2004, s. 173.

² Komisja Europejska, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, *Europejska platforma współpracy w zakresie walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym: europejskie ramy na rzecz spójności społecznej i terytorialnej*, SEK(2010) 1564 wersja ostateczna, [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2010\)0758_/com_com\(2010\)0758_pl.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2010)0758_/com_com(2010)0758_pl.pdf) [odczyt: 04.10.2021 r.].

³ Uchwała nr 105 Rady Ministrów w sprawie przyjęcia polityki publicznej pod nazwą „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021-2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030” z dnia 17 sierpnia 2021 r. (M.P. z 2021 r. poz. 843).

⁴ Województwo Śląskie, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, *Strategia Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2020-2030*, Katowice 2020 r., https://old.rops-katowice.pl/wp-content/uploads/2020/11/2020.11.24-SPSWS_2020-2030.pdf?_ga=2.251928970.2069378368.1633329103-1857403668.1626777341 [odczyt: 04.10.2021 r.].

Ubóstwo stanowi jeden z elementów katalogu przyczyn uprawniających do otrzymania pomocy społecznej (art. 7 ust. 1), natomiast łagodzenie skutków ubóstwa wymieniono jako jedno z głównych zadań pracowników socjalnych (art. 119 ust. 1 pkt. 7).

Niniejsze opracowanie stanowi realizację treści art. 21 ust. 3 cytowanej ustawy, w którym czytamy m.in., że „do zadań samorządu województwa należy (...) rozpoznawanie przyczyn ubóstwa (...)”. Raport został przygotowany w oparciu o następujące źródła informacji: *Bank Danych Lokalnych* prowadzony przez Główny Urząd Statystyczny, *Europejskie badanie warunków życia (EU-SILC 2019)* oraz raportów z badań prowadzonych w 2020 r. i 2021 r. przez Centrum Badania Opinii Społecznej: *Materialne warunki życia - obraz tuż przed pandemią* oraz *Ocena sytuacji finansowej gospodarstw domowych po roku pandemii*.

Publikacja zawiera informacje dotyczące sposobów definiowania i pomiaru zjawiska ubóstwa, jego przyczyn i skutków oraz poziomu. Te ostatnie zostały przedstawione w ujęciu dynamicznym, głównie na przestrzeni lat 2010-2020, oraz statycznym - w odniesieniu do całego kraju (w tym na tle Unii Europejskiej), a w przypadku niektórych danych także w przekrojach uwzględniających podregiony, powiaty oraz gminy.

2. Wprowadzenie do problematyki ubóstwa

Jednoznaczne zdefiniowanie ubóstwa jest zadaniem niezwykle trudnym. Określenie danej osoby jako ubogiej jest bowiem często wynikiem przyjęcia pewnych założeń. Tymczasem przyjęcie określonej definicji ubóstwa oraz dobór sposobu jego mierzenia mają ogromne znaczenie. Każda bowiem metoda ma zarówno wady, jak i zalety. W konsekwencji liczba ubogich oraz ich struktura społeczno-demograficzna zależą w znacznej mierze od zastosowanej metody pomiaru oraz źródła danych⁵.

2.1. Sposoby pomiaru ubóstwa

Ubóstwo może być określane zarówno w sposób subiektywny, jak i obiektywny. W pierwszym przypadku do oceny granicy ubóstwa stosuje się np. metodę „lejdejską” (*Leyden Poverty Line, LPL*). Wykorzystuje ona oceny dokonywane przez badane gospodarstwa domowe. Według tej metody granice ubóstwa odpowiadają mniej więcej poziomowi dochodów deklarowanych przez respondentów jako „ledwie wystarczające”⁶.

W podejściu obiektywnym gospodarstwa domowe lub osoby uznawane są za ubogie, jeżeli poziom ich wydatków (do którego wlicza się także wartość artykułów otrzymanych nieodpłatnie oraz pochodzących z indywidualnego gospodarstwa rolnego/działki bądź z prowadzonej działalności na własny rachunek) jest niższy od przyjętej granicy ubóstwa⁷.

Zjawisko ubóstwa mierzy się najczęściej przy pomocy dwóch głównych parametrów, jakimi są zasięg oraz głębokość. Do oceny zasięgu ubóstwa wykorzystuje się miernik zwany stopą ubóstwa lub też wskaźnikiem zagrożenia ubóstwem. Oblicza się go dzieląc liczbę ubogich (osób lub gospodarstw domowych) przez odpowiadającą im liczbę jednostek w całej populacji. Pomnożony przez sto określa odsetek ubogich w danej zbiorowości⁸. Natomiast drugi z parametrów - głębokość ubóstwa - informuje o tym, o ile procent przeciętne dochody/wydatki osób ubogich są niższe od przyjętej granicy ubóstwa⁹.

⁵ A. Szukielojć-Bieńkuńska, *Kogo w Polsce interesuje ubóstwo?* – wystąpienie podczas VIII Konwencji Ruchu przeciw Bezradności Społecznej organizowanej w ramach obchodów XXII Międzynarodowego Dnia Walki z Ubóstwem, Warszawa 2008 r., s. 2.

⁶ Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Informacja sygnałna: *Ubóstwo w Polsce w 2010 r. (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych)*, Materiał na konferencję prasową w dniu 26 lipca 2011 r., https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/wz_ubostwo_w_polsce_2010.pdf [odczyt: 04.10.2021 r.], s. 2

⁷ Ibidem, s. 1.

⁸ Główny Urząd Statystyczny, *Ubóstwo w Polsce w latach 2013-2014*, Warszawa 2015, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/ubostwo-w-polsce-w-latach-2013-i-2014,1,6.html> [odczyt: 04.10.2021 r.], s. 25.

⁹ Różnica między medianą dochodów ekwiwalentnych do dyspozycji osób żyjących poniżej granicy ubóstwa a granicą ubóstwa przyjętą na poziomie 60% mediany dochodów, wyrażona jako procent granicy ubóstwa, Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3076,pojecie.html> [odczyt: 04.10.2021 r.].

Przy dokonywaniu pomiaru ubóstwa w sposób obiektywny wykorzystywane są granice absolutne lub względne (relatywne). W przypadku granic absolutnych za ubogie uznawane są te gospodarstwa domowe lub osoby, które nie są w stanie zaspokoić potrzeb uznanych w danych warunkach za podstawowe. Nie ma przy tym znaczenia na jakim poziomie żyją oraz jak liczne są bardziej zamożne warstwy społeczeństwa¹⁰. Przykładami granic absolutnych są minimum egzystencji oraz ustawowa granica ubóstwa.

Ubóstwo skrajne (zwane także minimum egzystencji lub minimum biologicznym), ustalane przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, stanowi model zaspakajania potrzeb bytowo-konsumpcyjnych na bardzo niskim poziomie. Koszyk minimum biologicznego określa praktycznie najniższy standard życia, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka. W przeciwieństwie od minimum socjalnego w koszyku minimum egzystencji ujmuje się wyłącznie towary i usługi związane z zaspokojeniem najniezbędniejszych potrzeb egzystencjalnych. Dotyczy to przede wszystkim wydatków wystarczających na skromne wyżywienie oraz utrzymanie bardzo małego mieszkania. Kwestia utrzymania więzi społecznych – bardzo ważna w modelu minimum socjalnego – nie jest w tym przypadku uwzględniona. Podobnie rzecz się ma z takimi obszarami potrzeb, jak rekreacja, transport, łączność czy uczestnictwo w kulturze. W związku z tym minimum egzystencji uznawane jest za dolną granicę obszaru ubóstwa¹¹.

Z kolei ustawowa granica ubóstwa jest definiowana jako kwota, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z systemu pomocy społecznej¹². Od 1 października 2018 r. obowiązują kryteria dochodowe wynoszące: 701 zł dla gospodarstw jednoosobowych (poprzednio 634 zł) oraz 528 zł na osobę dla gospodarstw wieloosobowych (poprzednio 514 zł)¹³.

W podejściu względnym ubóstwo określa się jako formę nierówności, nadmiernego dystansu między poziomem życia poszczególnych warstw społeczeństwa. Za ubogie uznaje się te osoby lub rodziny, których poziom życia jest znacznie niższy niż pozostałych grup ludności. Stosowany przez Główny Urząd Statystyczny wskaźnik zasięgu ubóstwa relatywnego (stopa ubóstwa relatywnego) definiowany jest jako *odsetek osób w gospodarstwach domowych, w których poziom wydatków (obejmujących również wartość artykułów otrzymywanych bezpłatnie oraz wartość spożycia naturalnego) był niższy niż granica ubóstwa relatywnego przyjęta na poziomie 50% średnich miesięcznych wydatków ustalonych na poziomie wszystkich gospodarstw domowych z uwzględnieniem tzw. oryginalnej skali ekwiwalentności OECD*¹⁴.

¹⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Ubóstwo w Polsce w latach 2013-2014...*, op. cit., s. 7.

¹¹ Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 1) *Badania nad poziomem i strukturą zmodyfikowanego minimum egzystencji w 2008 r.*, Warszawa 2009 r., https://www.ipiss.com.pl/wp-content/uploads/downloads/2012/08/www_new_me_2008.pdf [odczyt: 04.10.2021 r.], s. 1; 2) *Informacja o poziomie i strukturze minimum egzystencji w 2019 r.* Warszawa 2020 r., <https://www.ipiss.com.pl/?zaklady=minimum-egzystencji-2> [odczyt: 04.10.2021 r.], s. 1.

¹² Główny Urząd Statystyczny, *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, Wskaźnik zasięgu ubóstwa ustawowego (stopa ubóstwa ustawowego), <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3217,pojcie.html> [odczyt: 04.10.2021 r.].

¹³ Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej (Dz.U. z 2018 r., poz. 1358).

¹⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, Wskaźnik zasięgu ubóstwa relatywnego (stopa ubóstwa relatywnego) <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3215,pojcie.html> [odczyt: 04.10.2021 r.].

Z kolei Eurostat używa wskaźnika, który określa, jaki procent społeczeństwa ma dochody niższe niż 60% mediany dochodów do dyspozycji w danym kraju¹⁵. Miara ta wskazuje więc grupę ludności będącą w każdym z krajów w relatywnie najtrudniejszej sytuacji dochodowej (bez odnoszenia się do poziomu dochodów w innych państwach).

Wybór między definiowaniem ubóstwa w sposób absolutny lub względny niesie ze sobą bardzo istotne konsekwencje. W podejściu absolutnym nawet niewielki ogólny wzrost dochodów w krótkim czasie może wpłynąć na ograniczenie zasięgu ubóstwa, a znacząca poprawa sytuacji ekonomicznej do prawie całkowitej jego likwidacji. Wynika to z faktu, iż poziom życia może zmieniać się stosunkowo szybko, natomiast zmiany norm dotyczących zaspokojenia podstawowych potrzeb następują z reguły powoli. Z zupełnie inną sytuacją mamy do czynienia w przypadku podejścia względnego. Zakłada ono, że ubóstwa nigdy nie uda się wyeliminować zupełnie, gdyż nawet w przypadku dużego wzrostu gospodarczego odsetek ubogich może pozostać na takim samym poziomie. Spadek nastąpi jedynie wtedy, gdy zmniejszy się nierównomierność rozdziału dochodów¹⁶.

2.2. Przyczyny ubóstwa

Ubóstwo spowodowane jest wieloma czynnikami. Niektóre z nich są związane z cechami poszczególnych jednostek – stanem zdrowia, poziomem wykształcenia i kwalifikacji, sytuacją rodzinną itp., inne natomiast nie zależą od konkretnych ludzi i ich działań. Przyczyną ubóstwa mogą być takie procesy, jak restrukturyzacja gospodarki, deindustrializacja, masowe bezrobocie, nieopłacalność pewnych gałęzi, np. rolnictwa itp.¹⁷.

Zasięg ubóstwa jest wyraźnie zróżnicowany w zależności od przeważającego źródła dochodu gospodarstwa domowego. W najmniej korzystnej sytuacji są członkowie gospodarstw, w których podstawowy dochód stanowią tzw. „inne niezarobkowe źródła utrzymania” (najczęściej zasiłki dla bezrobotnych i świadczenia z pomocy społecznej). W 2020 roku stopa ubóstwa skrajnego wynosiła w ich przypadku 13,6%. W bardzo podobnej sytuacji znajdowali się członkowie gospodarstw domowych rolników – 13,5% żyło poniżej minimum egzystencji. Najmniej zagrożone ubóstwem skrajnym były gospodarstwa osób pracujących na własny rachunek – 2,7% oraz pracowników – 4,6% i emerytów – 4,2%. W przypadku gospodarstw rencistów analizowany wskaźnik osiągnął wartość 8,2%¹⁸.

¹⁵ Główny Urząd Statystyczny, *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, Wskaźnik zagrożenia ubóstwem bez uwzględnienia w dochodach ogółu transferów społecznych, <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3075,pojecie.html> [odczyt: 04.10.2021 r.].

¹⁶ Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Informacja sygnałna: *Ubóstwo w Polsce w 2010 r. ...*, op. cit., s. 2.

¹⁷ E. Tarkowska, *Oblicza polskiej biedy*, w: *Analizy Laboratorium WIEZI 2/2009*, <http://labo-old.wiez.pl/zasoby/Analizy%20Laboratorium%20Wiezi%20nr%202%202009.pdf> [odczyt: 04.10.2021 r.], s. 2.

¹⁸ Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r.*, Informacje sygnałne, 30.06.2021 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2020-roku,14,8.html> [odczyt: 04.10.2021 r.], s. 6.

Z ubóstwem koreluje również poziom wykształcenia – im wyższy, tym ryzyko życia poniżej minimum egzystencji mniejsze. Posiadanie przez głowę gospodarstwa domowego¹⁹ wyższego wykształcenia praktycznie eliminuje to gospodarstwo z populacji skrajnie ubogich. W 2020 r. wśród gospodarstw domowych, w których głowa posiadała wykształcenie co najwyżej gimnazjalne, odsetek osób skrajnie ubogich wyniósł 11,9%, natomiast w gospodarstwach z głową posiadającą wykształcenie zasadnicze zawodowe – 7,8%, średnie – 4,3%, a wyższe – zaledwie 1,9%²⁰.

Prawdopodobieństwo życia w biedzie rośnie wraz z pojawieniem się kolejnych dzieci w rodzinie. O ile dla małżeństw²¹ z 1 dzieckiem stopa ubóstwa skrajnego wyniosła w 2020 r. 1,4%, a z 2 dzieci – 2,7%, to w przypadku rodzin posiadających 3 i więcej dzieci jej wartość kształtowała się na poziomie 5,9%²².

W świetle powyższych danych nie jest zaskoczeniem występowanie związku pomiędzy zagrożeniem ubóstwem a wiekiem. Rzeczywiście, częściej występuje ono wśród dzieci i młodzieży niż dorosłych. W 2020 r. zasięg skrajnego ubóstwa wśród osób poniżej 18 r.ż. wyniósł 5,9%, wobec 5,1% w przypadku osób w wieku 18-64 lat i 4,4% dla seniorów w wieku 65 i więcej lat²³. Mimo, iż w Polsce ubóstwo częściej dotyka ludzi młodych, to należy pamiętać o trudnej sytuacji części osób starszych, których dotyczą związane z wiekiem choroby wymagające leczenia pochłaniającego znaczną część dochodów²⁴.

Obecność w rodzinie osób niepełnosprawnych to kolejny czynnik zwiększający ryzyko popadnięcia w ubóstwo. Stopa ubóstwa skrajnego wśród osób w gospodarstwach domowych z co najmniej jedną osobą niepełnosprawną wyniosła w 2020 r. 7,5%. W najtrudniejszym położeniu znajdowały się rodziny z przynajmniej 1 dzieckiem do lat 16 posiadającym orzeczenie o niepełnosprawności. W tego rodzaju gospodarstwach stopa ubóstwa skrajnego wyniosła 7,0%. Dla porównania w rodzinach bez osób niepełnosprawnych wskaźnik ten wyniósł 4,7%²⁵.

Ogólnie rzecz biorąc zagrożenie wszystkimi rodzajami ubóstwa jest znacznie wyższe na wsi niż w miastach, choć zasada ta wydaje się nie dotyczyć województwa śląskiego. W 2020 r. w całym kraju wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym na obszarach wiejskich był czterokrotnie wyższy niż w miastach i wyniósł 9,5%. W tych ostatnich jego wartość kształtowała się na poziomie 2,4% i była silnie związana z ich wielkością – daje się zauważyć tendencja, według której im miejscowość mniejsza, tym poziom ubóstwa skrajnego większy²⁶. Mimo, iż zagrożenie ubóstwem było i jest znacznie wyższe na wsi, trzeba pamiętać, iż w miastach, także tych największych i najbardziej rozwiniętych, znajdują się dzielnice

¹⁹ Głowa gospodarstwa domowego (określana w badaniu budżetów gospodarstw domowych jako osoba odniesienia) to osoba, która ukończyła 16 lat i osiąga stały w dłuższym okresie czasu, najwyższy dochód spośród wszystkich członków gospodarstwa domowego. Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnalnego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r.”*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2020-roku,14,8.html> [odczyt: 04.10.2021 r.].

²⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r.* ..., op. cit., s. 8.

²¹ W grupie małżeństw zostały uwzględnione także związki nieformalne.

²² Ibidem, s. 6.

²³ Ibidem, s. 7.

²⁴ E. Tarkowska, *Oblicza polskiej biedy...*, op. cit., s. 4.

²⁵ Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r.* ..., op. cit., s. 8.

²⁶ Ibidem, s. 8.

biedy, zdegradowane obszary oraz miejsca, które pilnie wymagają zintegrowanych działań rewitalizacyjnych.

2.3. Skutki życia w ubóstwie

Zjawisko ubóstwa powoduje wiele negatywnych, wzajemnie ze sobą powiązanych, skutków odczuwanych zarówno przez poszczególne jednostki i rodziny, jak i całe społeczeństwa. Bieda przyczynia się do ograniczenia dostępu do wielu usług społecznych, w szczególności zdrowotnych, edukacyjnych, kulturalnych, sportowych oraz do sfery wypoczynku i rekreacji. Na życie poszczególnych jednostek znacząco wpływa fakt urodzenia się i wychowania w konkretnych rodzinach, zajmujących określone pozycje społeczne. Status osoby ubogiej często przekazywany jest z pokolenia na pokolenie w ramach mechanizmu zwanego „dziedziczeniem biedy”. Dlatego też osoby pochodzące z rodzin dotkniętych ubóstwem znacznie częściej niż inne są narażone na życie w biedzie.

Ubóstwo powoduje poczucie niesprawiedliwości społecznej, obniżenia własnej wartości, odczucie deprywacji oraz niemożności zaspokojenia potrzeb życiowych²⁷. Życie w biedzie często prowadzi do uzależnienia od substancji psychoaktywnych, które stanowią swego rodzaju ucieczkę od występujących problemów²⁸. Te z kolei przyczyniają się do wyzwolenia przemocy, której ofiarami padają zazwyczaj kobiety i dzieci²⁹.

Zjawisko ubóstwa jest groźne również dla życia rodzinnego. Jego skutkiem może być występowanie konfliktów wewnątrzrodzinnych. Mogą one skutkować problemami wychowawczymi, a nawet doprowadzić do rozbitcia rodziny³⁰. Niski status materialny ma niebagatelny wpływ na kondycję psychiczną rodziców i dzieci. Prowadzi on nie tylko do alkoholizmu, narkomanii czy też niewłaściwego traktowania członków rodziny, ale również niechęci do pracy oraz zaniedbywania obowiązków domowych i rodzinnych³¹. Brak poczucia bezpieczeństwa materialnego burzy relacje pomiędzy pokoleniami. Rodzice, nie mogąc sprostać oczekiwaniom konsumpcyjnym potomstwa, doświadczają poczucia winy i bezradności. Z kolei w dzieciach bezskuteczność i bezradność rodziców budzi poczucie żalu³².

Dla wielu rodziców jedynym wyjściem z trudnej sytuacji materialnej jest przemieszczenie się do miejsca zapewniającego większe możliwości - w kraju lub poza jego granicami. Tego rodzaju wyjazdy ojca i/lub matki z jednej strony z reguły poprawiają sytuację materialną rodziny, z drugiej jednak destabilizują jej funkcjonowanie. Powodują one zmiany w sferze emocjonalnej, oziębienie i osłabienie więzi łączących

²⁷ G. Cęcelek, *Pauperyzacja rodziny a zagrożenie dziecka wykluczeniem społecznym*, w: *Mazowieckie Studia Humanistyczne*, 12/1 2008, <http://bazhum.pl/bib/article/249351/> [odczyt: 04.10.2021 r.], s. 218-219.

²⁸ I. Kumor, *Ubóstwo – ujęcie teoretyczne*, w: *Edukacja Humanistyczna*, nr 1 (24), Szczecin 2011, [http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Edukacja_Humanistyczna/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_\(24\)/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_\(24\)-s101-110/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_\(24\)-s101-110.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Edukacja_Humanistyczna/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_(24)/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_(24)-s101-110/Edukacja_Humanistyczna-r2011-t-n1_(24)-s101-110.pdf) [odczyt: 03.12.2020 r.], s. 108.

²⁹ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia i ubóstwa w życiu rodzin*, w: *Journal of Modern Science*, 2/2014 vol. 21, <http://www.jomswsge.com/Skutki-bezrobocia-i-ubostwa-w-zyciu-rodzin,83597,0,1.html> [odczyt: 04.10.2021 r.], s. 70.

³⁰ I. Kumor, *Ubóstwo...*, op. cit., s. 108.

³¹ Ibidem, s. 109.

³² A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 68.

członków rodziny, gdyż pozostaje ona całością jedynie formalnie. Osoba emigrująca stopniowo schodzi na margines życia najbliższych, a dzieci stają się swego rodzaju sierotami. Brak udziału rodzica w procesie wychowania i socjalizacji dziecka ujemnie odbija się na jego rozwoju³³. Najpoważniejszą konsekwencją dla najmłodszych członków rodziny jest zachwianie lub nawet utrata poczucia bezpieczeństwa oraz zaburzenie naturalnego procesu wchodzenia w życie społeczne. Do niekorzystnych skutków emigracji należy też zaliczyć rozpad rodzin wielopokoleniowych. Konsekwencje związane z nieobecnością emigrantów to przede wszystkim stopniowe wygasanie poczucia wspólnoty w rodzinie poszerzonej. A gdy nowe pokolenie rodzi się za granicą, dystans pogłębia brak znajomości języka³⁴.

Doświadczenie ubóstwa negatywnie wpływa na podejmowanie decyzji dotyczących zawarcia małżeństwa. Młodzi ludzie odkładają ją w czasie, a nierzadko w ogóle rezygnują z założenia rodziny. Z kolei małżonkowie dysponujący niskim dochodem, niechętnie decydują się na posiadanie potomstwa lub świadomie odkładają urodzenie dziecka, zwłaszcza kolejnego³⁵. Decyzje te w połączeniu ze zjawiskiem migracji, powielane w masowej skali, przyczyniają się do wzmocnienia zjawiska depopulacji i zaburzenia struktury demograficznej (starzenie się populacji).

Skutki biedy nie dotyczą jedynie jednostek lub rodzin nią doświadczonych, ale również - zwłaszcza w sytuacji jej trwałości i pokaźnego zasięgu – reszty społeczeństwa, w tym jego dobrze sytuowanej części³⁶. Ubóstwo szerokich grup ludności przyczynia się do obniżenia popytu i produkcji oraz opóźnienia rozwoju gospodarczego. Jednym ze skutków ubóstwa jest degradacja całych obszarów, czego przykładem mogą być zaniedbane budynki oraz urządzenia infrastruktury społecznej.

Powstające skupiska ludzi ubogich sprzyjają rozszerzaniu się niepożądanych zjawisk społecznych³⁷. Brak środków do życia stwarza pokusy, a w skrajnych przypadkach popycha do decyzji popełnienia przestępstw gospodarczych, napadów, kradzieży, rozbojów czy też prostytucji³⁸. Osobom biednym często nie wystarcza na bieżące opłaty związane z użytkowaniem zajmowanego lokalu mieszkalnego, co prowadzi do odcięcia mediów, a w skrajnych przypadkach nawet do eksmisji³⁹. W ten sposób ubóstwo przyczynia się do wzrostu poziomu bezdomności.

Niewystarczający poziom środków materialnych powoduje skupienie się wyłącznie na zaspokajaniu najbardziej elementarnych potrzeb, wymuszając oszczędzanie na wszystkim, również na jedzeniu, ubraniu i ochronie zdrowia. To z kolei prowadzi do pogorszenia się stanu zdrowia psychicznego i fizycznego⁴⁰. Tkwienie w ubóstwie z biegiem czasu może prowadzić do kompleksu niższości, stanów lękowych, depresji oraz psychoz. Ponadto osoby ubogie nie zawsze są w stanie zaspokoić swoje potrzeby

³³ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 70.

³⁴ Ibidem, s. 71.

³⁵ Ibidem, s. 69.

³⁶ A. Pollok, *Metody analizy ekonomicznej zjawiska ubóstwa*, w: *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, rok LXIV – zeszyt 4 – 2002,

http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/7100/1/10_Artur_Pollok_Metody%20analizy%20ekonomicznej%20zjawiska%20ub%C3%B3stwa_149-171.pdf [odczyt: 04.10.2021 r.], s. 169.

³⁷ I. Kumor, *Ubóstwo...*, op. cit., s. 108.

³⁸ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 70.

³⁹ Ibidem, s. 67.

⁴⁰ I. Kumor, *Ubóstwo...*, op. cit., s. 109.

zdrowotne i realizować wskazania medyczne. Często rezygnują z wykupywania leków lub wybierają tylko niektóre z nich, co może prowadzić do pojawiania się chorób przewlekłych⁴¹. W przypadku dzieci negatywne skutki zdrowotne ubóstwa związane są z niską wagą urodzenia oraz ryzykiem przedwczesnej śmierci (zgony niemowląt)⁴². Dzieci z rodzin dotkniętych ubóstwem rozwijają się wolniej od rówieśników, są mniej odporne na infekcje i choroby⁴³. Ponadto wśród dzieci pochodzących z rodzin ubogich częściej notuje się przypadki samobójstw⁴⁴.

Ubóstwo przyczynia się do minimalizacji zaspokajania potrzeb społecznych, kulturalnych, rekreacyjnych oraz edukacyjnych. Osoby nisko sytuowane skupiają się prawie wyłącznie na potrzebach najbardziej elementarnych, do których powyższe nie należą⁴⁵. Rodziny ubogie nierzadko doznają syndromu zamknięcia się w sobie – nie mając środków na uczestnictwo w życiu społecznym i towarzyskim zrywają kontakty ze znajomymi i zamykają się w kręgu rodzinnym. Ubogie dzieci borykają się z ciągłym poczuciem wstydu wobec rówieśników z bogatszych rodzin. W efekcie zdarza się, że nie chcą uczestniczyć w dodatkowych zajęciach, wycieczkach czy koloniach, nawet jeśli są one finansowane przez pomoc społeczną czy też organizacje pozarządowe⁴⁶.

Dzieci z rodzin ubogich od najwcześniejszych lat wychowywane są w biedzie i przyzwyczajane do niej⁴⁷. Ponadto rodzina zmagająca się z problemem ubóstwa, które dotyka wszystkich obszarów jej codziennego życia, nie jest w stanie zapewnić dziecku prawidłowych warunków do nauki⁴⁸. Dzieci ze środowisk o niskim statusie ekonomicznym rzadziej niż inne uczęszczają do przedszkoli⁴⁹. Kiedy już zaczną obowiązkową edukację, już na samym początku bywają odrzucane przez rówieśników z powodu nieodpowiedniego ubrania, braku przyborów szkolnych, zabawek, gorszej higieny czy też braku śniadań. Jeśli nie otrzymują pomocy rodziców i nie mają warunków do odrabiania lekcji, często już na wstępie dostają gorsze oceny, co z kolei pociąga za sobą niechęć nauczycieli. W wyniku tego podwójnego odrzucenia dzieci takie szybko odwracają się od szkoły, opuszczają zajęcia, powtarzają klasy i w konsekwencji zdarza się, że całkowicie wypadają z systemu edukacji. Ten zamknięty krąg prowadzi do replikacji braku wykształcenia w kolejnym pokoleniu, co z kolei przekłada się na trudności w znalezieniu dobrze płatnej pracy i wyjściu z biedy⁵⁰. Pozostawanie w kręgu ubóstwa prowadzi do wykluczenia społecznego i marginalizacji społecznej. Stają się one dziedzictwem następnego pokolenia⁵¹. W ten sposób tworzy się spirala nędzy.

⁴¹ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 67.

⁴² E. Subocz, *Rola wczesnej edukacji i opieki w ograniczaniu skutków ubóstwa wśród dzieci*, w: *Problemy Wczesnej Edukacji*, 3(38)/2017, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-c642b5b7-6dc2-4996-b9e8-a1377f828ed8> [odczyt: 01.12.2020 r.], s. 22.

⁴³ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 67.

⁴⁴ S. Wójcik, *Ubóstwo dzieci*, w: *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(1) 2017, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-b782e25c-f457-4aee-bf7c-ae24b0aed6e8?q=bwmeta1.element.desklight-160a6fb7-6c41-424b-a00e-dd78622e1258;0&qt=CHILDREN-STATELESS> [odczyt: 05.10.2021 r.], s. 28.

⁴⁵ G. Cęcelek, *Pauperyzacja rodziny...*, op. cit., s. 219-220.

⁴⁶ S. Wójcik, *Ubóstwo dzieci...*, op. cit., s. 28.

⁴⁷ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 73.

⁴⁸ G. Cęcelek, *Pauperyzacja rodziny...*, op. cit., s. 219-220.

⁴⁹ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 71.

⁵⁰ S. Wójcik, *Ubóstwo dzieci...*, op. cit., s. 28.

⁵¹ A. Krajewska, *Skutki bezrobocia...*, op. cit., s. 73.

Oczywiście wyżej zarysowane zjawiska nie mają charakteru bezwzględnych prawidłowości. Nie można zapominać, że zarówno w przeszłości, jak i obecnie w wielu nisko sytuowanych rodzinach przekazywane są odpowiednie wzorce moralne, etyczne, ceni się wiedzę i dorobek kulturowy, a wychowywane w nich dzieci zdobywają wykształcenie i wyrastają na wartościowych członków społeczeństwa.

Rozwój dziecka w rodzinach biednych bywa zaburzony, ale trzeba pamiętać, że dzieje się tak również w rodzinach bogatych. W obecnych czasach – komercji i konsumpcji – zauważa się syndrom bogatego dziecka, otaczanego przez rodziców wieloma rzeczami materialnymi, przywilejami, które ma praktycznie nieograniczony dostęp do różnorodnych zajęć i zabaw. Jednak rodziny dobrze sytuowane finansowo także mogą posiadać poważne deficyty: brak odpowiednich zasad, miłości i czasu poświęcanego dla rodziny. Dziecko wychowywane w takich rodzinach może charakteryzować się skoncentrowaniem na sobie, wyniosłym zachowaniem, szybkim znudzeniem w zabawie czy brakiem wytrwałości w osiągnięciu celu. Wiele zatem zależy od rodziców, które dla dzieci są osobami znaczącymi. Ich odpowiednie postawy pozwalają na zachowanie zdrowego dystansu do rzeczy materialnych. W kształtowaniu właściwych postaw dzieci pochodzących z zamożnych rodzin pierwszoplanową rolę odgrywa dzielenie się posiadanymi dobrami z osobami gorzej sytuowanymi pod względem materialnym⁵².

Brak wystarczająco dużych dochodów powoduje konieczność ich uzupełniania świadczeniami z pomocy społecznej. Ze sprawozdań Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej *MRPiPS-03* wynika, że w 2020 r. ubóstwo było głównym powodem przyznawania pomocy społecznej zarówno w całej Polsce, jak i w województwie śląskim. Osoby w rodzinach objętych pomocą z tego tytułu stanowiły 2,1% ludności Polski oraz 1,4% mieszkańców województwa śląskiego⁵³. Długotrwałe korzystanie z pomocy przyczynia się do powstawania postaw roszczeniowych wobec państwa, samorządów i organizacji pozarządowych⁵⁴.

Ubóstwo oprócz aktualnych problemów powoduje również negatywne zjawiska, które będą odczuwane w przyszłości. Przykładem może być tutaj wykonywanie niskopłatnej pracy, która skutkować będzie niskimi emeryturami. Z kolei praca w tzw. „szarej strefie” całkowicie pozbawi prawa do tego rodzaju świadczenia. Osoby wykonujące taką pracę zasilą najliczniejszą kategorię społeczno-ekonomiczną żyjącą w ubóstwie - utrzymujących się z tzw. niezarobkowych źródeł utrzymania innych niż renty i emerytury, czyli ze świadczeń społecznych⁵⁵.

Ubóstwo ogranicza „przepustowość” zdolności poznawczych - nie wpływa na zdolności i możliwości jako takie, ale na zakres, w jakim osoby ubogie są w stanie je wykorzystać. Troski związane z koniecznością zaspokojenia podstawowych potrzeb dnia codziennego pochłaniają zdolności poznawcze w taki sposób, jak korzystanie z telefonu w czasie jazdy samochodem ogranicza naszą koncentrację. Poczucie niedostatku zmniejsza zdolność koncentracji, logicznego myślenia, zapamiętywania i przetwarzania

⁵² Zdaniem socjolog, prof. K. Szafraniec z UMK w Toruniu, gloryfikujemy dziś tylko jeden styl życia, w którym liczą się pieniądze, prestiż i skrupulatnie zaplanowana inwestycja edukacyjna. Termin Syndrom *Rich Kids* wprowadził dr Ralph Minear (<http://www.askdrbrent.com/articles2.php?cat=229>), a zjawisko zostało opisane w książce Jessie H. O'Neil *The Golden Ghetto: The psychology of Affluence* (Złote getto: psychologia affluency).

⁵³ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRPiPS-03* za 2020 r., Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 05.10.2021 r.].

⁵⁴ G. Cęcelek, *Pauperyzacja rodziny...*, op. cit., s. 218-219.

⁵⁵ E. Tarkowska, *Oblicza polskiej biedy...*, op. cit., s. 6.

informacji, porównywania różnych opcji, rozwiązywania nowych problemów, a także samokontroli. Tym można wytłumaczyć m.in. popularność tzw. „chwilówek”, nieprzemyślanych zakupów, zaniedbywanie zdrowia, edukacji czy brak zainteresowania programami wsparcia⁵⁶.

Nie oznacza to, że osoby ubogie z natury są mniej racjonalne czy mniej odpowiedzialne. To kontekst wpływa na mniejszą lub większą racjonalność podejmowanych decyzji i zachowań. Niedostatek stwarza zatem kontekst, w którym podejmowanie oczywistych i racjonalnych decyzji jest dużo bardziej utrudnione. Koncentrowanie się na doskwierających brakach „tu i teraz” ogranicza aspiracje i utrudnia wykorzystanie pojawiających się możliwości. Osoby ubogie unikają podejmowania ryzyka z obawy przed utratą minimalnych, ale jednak pewnych zasobów. To z kolei może tłumaczyć duże dysproporcje między dążeniami osób ubogich, a oczekiwaniami co do ich sytuacji w przyszłości. Osoby takie najczęściej nie wierzą w możliwość zmiany na lepsze. Potrzebują zatem nie tylko materialnego, ale także moralnego wsparcia osób z zewnątrz, które pomoże im zaplanować i zrealizować możliwe do wykonania kroki, np. podniesienie kwalifikacji czy też znalezienie pracy⁵⁷.

⁵⁶ Polski Instytut Ekonomiczny, *Tygodnik Gospodarczy PIE*, 34/2020, https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2020/08/Tygodnik-Gospodarczy-PIE_34-2020.pdf [odczyt: 05.10.2021 r.], s. 2.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 2.

3. Ubóstwo w Europie i w Polsce

Według szacunków Eurostatu, pochodzących z europejskiego badania dochodów i warunków życia (EU-SILC) wynika, że w 2019 r. zagrożonych ubóstwem było 16,8% obywateli Unii Europejskiej (w 2018 r. wartość ta wynosiła 17,1%). Oznacza to, że ich dochody, po uwzględnieniu transferów społecznych, kształtowały się poniżej granicy ubóstwa. Najwyższe wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem zanotowano w Rumunii (23,8%), na Litwie (22,9%) oraz w Bułgarii (22,6%), a najniższe w Czechach (10,1%), Finlandii (11,6%) oraz Słowacji (11,9%). W Polsce zagrożonych ubóstwem było 15,4% ludności⁵⁸. Dla porównania w 2018 r. wartość ta wynosiła 14,8%⁵⁹.

Zgodnie z danymi GUS w 2020 r. w Polsce udział osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej minimum egzystencji kształtował się na poziomie 5,2% (w 2019 roku – 4,2%). Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym wyniósł 11,8% (w 2019 roku – 13,0%). Poniżej ustawowej granicy ubóstwa żyło 9,1% (w 2019 roku - 9,0%) osób w gospodarstwach domowych⁶⁰.

Po nieznacznym spadku poziomu ubóstwa z jakim mieliśmy do czynienia rok wcześniej w 2020 roku zanotowano ponowny wzrost odsetka osób w gospodarstwach domowych żyjących poniżej granicy minimum egzystencji oraz ustawowej. W przypadku ubóstwa skrajnego wzrost jego poziomu zanotowano jedynie wśród gospodarstw domowych zamieszkujących w największych miastach - liczących 500 tys. i więcej ludności oraz poniżej 20 tys.⁶¹.

Poziom ubóstwa można również ocenić z perspektywy badań prowadzonych metodą sondażową. W dniach 1–11 marca 2021 roku CBOS przeprowadził badanie „Aktualne problemy i wydarzenia”⁶². W ciągu ostatniego roku oceny poziomu życia zmieniły się tylko w niewielkim stopniu, natomiast wyraźne zmiany widoczne są w dłuższej perspektywie. Odpowiedzi „Żyjemy bardzo biednie – nie starcza mi (nam) nawet na podstawowe potrzeby” udzielił 1% respondentów, a więc tak samo jak rok wcześniej. Z kolei odpowiedź „Żyjemy skromnie - musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować” w 2021 r. wskazało 14% pytanym a więc o 1 p. proc. więcej niż rok wcześniej. Wyniki badań CBOS wskazują, że pod względem sytuacji materialnej polskich gospodarstw domowych ostatnie lata należały do najlepszych w historii III Rzeczypospolitej. Na początku lat 90. mniej więcej połowa badanych deklarowała, że żyje skromnie lub biednie, a zadowolonych ze swojej sytuacji finansowej było bardzo niewiele (w 1993 roku

⁵⁸ Główny Urząd Statystyczny, *Dochody i warunki życia ludności Polski – raport z badania EU-SILC 2019*, Warszawa, 2021 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/dochody-i-warunki-zycia-ludnosci-polski-raport-z-badania-eu-silc-2019,6,13.html> [odczyt 05.10.2021 r.], s. 151.

⁵⁹ Główny Urząd Statystyczny, *Dochody i warunki życia ludności Polski – raport z badania EU-SILC 2018*, Warszawa, 2019 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/dochody-i-warunki-zycia-ludnosci-polski-raport-z-badania-eu-silc-2018,6,12.html> [odczyt 05.10.2021 r.], s. 190.

⁶⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r.*, Informacje sygnałowe, 30.06.2021 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2020-roku,14,8.html> [odczyt: 05.10.2021 r.], s. 3.

⁶¹ Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r.* ..., op. cit.

⁶² Centrum Badania Opinii Społecznej, Komunikat z badań nr 45/2021, *Oceny sytuacji finansowej gospodarstw domowych po roku pandemii*, kwiecień 2021, s. 2. Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” przeprowadzono w dniach 1–11 marca 2021 roku na liczącej 1154 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_045_21.PDF [odczyt: 19.10.2021 r.].

zaledwie 3%). W kolejnych latach mniej lub bardziej systematycznie przybywało zadowolonych, a ubywało niezadowolonych. Dynamiczną poprawę własnego położenia materialnego można było zaobserwować w latach 2004-2008 oraz 2014-2019. Warto podkreślić, że od roku 2014 do 2019 systematycznie wzrastał odsetek osób zadowolonych ze swojego poziomu życia, choć w roku 2020 ten pozytywny trend został zatrzymany.

Należy mieć na uwadze, iż obecnie żyjemy w okresie pandemii, która może mieć negatywny wpływ na poziom życia Polaków. W kolejnych latach wraz z publikacją wyników badań, w tym Głównego Urzędu Statystycznego oraz Eurostatu powinniśmy uzyskać odpowiedź czy rzeczywiście tak się stanie. Dotychczasowe badania dotyczące wpływu pandemii wskazują, że zdarzenia te zwiększały nierówności dochodów, zmniejszały możliwości zatrudnienia osobom z niskim poziomem wykształcenia, a tylko w niewielkim stopniu wpływały na sytuację osób z wykształceniem wyższym. Bardziej zagrożeni biedą ubożeli, natomiast pozostali zachowywali swoją dotychczasową pozycję. Wpływ na to miały kryzysy gospodarcze związane z pandemią i ich negatywny wpływ na sytuację osób, które są „ostatnie do zatrudnienia i pierwsze do zwolnienia”⁶³.

Lockdown spowodowany pandemią doprowadził do spadku gospodarczego – produkt krajowy brutto Polski w roku 2020 był, po raz pierwszy od 1991 roku, realnie niższy niż przed rokiem i zmniejszył się o 2,8% (wobec wzrostu o 4,5% w 2019 roku). Mimo tego kryzys gospodarczy tylko w niewielkim stopniu wpłynął na poziom zatrudnienia. Stopa bezrobocia zwiększyła się z 5,1% w listopadzie 2019 r. do 5,4% w listopadzie 2021 r.⁶⁴.

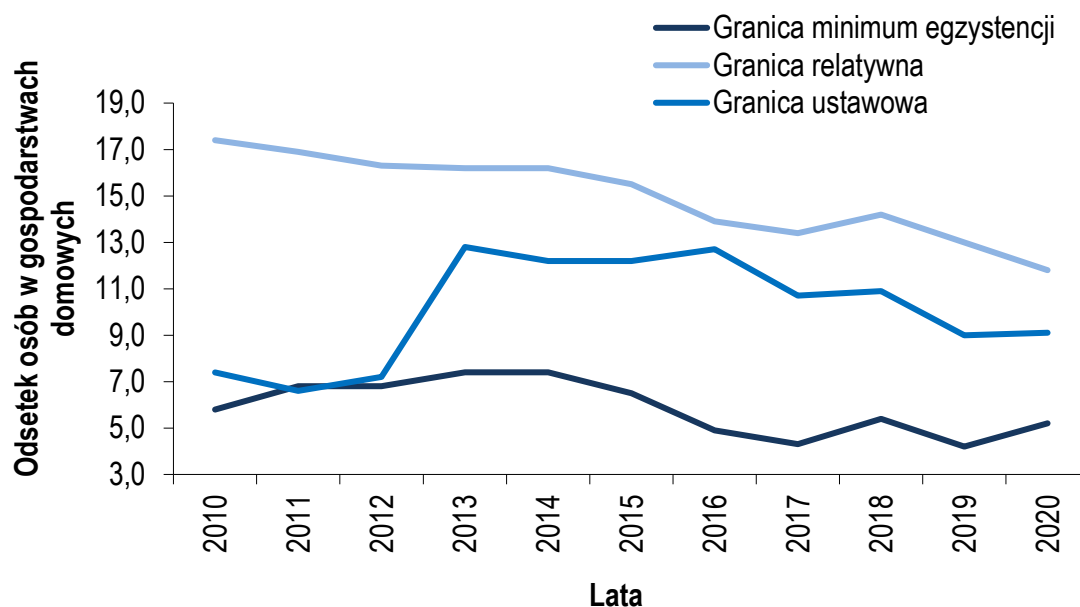
Spowolnienie gospodarcze spowodowane pandemią, w tym ograniczenia funkcjonowania niektórych branż, nie przełożyło się jak dotychczas w wyraźny sposób na poziom życia Polaków. Według badania CBOS w okresie od września 2020 r. do marca 2021 r. nie nastąpiły niekorzystne zmiany w sposobie gospodarowania domowymi finansami. Wzrosły natomiast nieco obawy dotyczące przyszłości. Udział osób całkowicie spokojnych o swoją finansową przyszłość zmniejszył się od września 2020 r. o 3 p. proc., natomiast w porównaniu z marcem 2019 roku – o 11 p. proc. W marcu 2021 roku ze spokojem patrzyło w przyszłość 30% dorosłych Polaków. Największa grupa, licząca 44%, nie bała się wprawdzie biedy, ale martwiła się, że ich sytuacja może się pogorszyć. 24% ankietowanych obawiała się biedy, w tym 21% miało nadzieję, że jakoś sobie poradzi, a 3% odczuwało w tym względzie bezradność⁶⁵.

⁶³ EAPN Polska, POVERTY WATCH 2020, *Monitoring ubóstwa finansowego i polityki społecznej przeciw ubóstwu w Polsce w 2019 i pierwszej połowie 2020 r.*, http://www.eapn.org.pl/eapn/uploads/2020/10/eapn-pl_monitoring_ubostwa_2020_fin.pdf [odczyt: 19.10.2021 r.], s. 44.

⁶⁴ Centrum Badania Opinii Społecznej, Komunikat z badań nr 45/2021, *Oceny sytuacji finansowej gospodarstw domowych po roku pandemii*, kwiecień 2021, badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” przeprowadzono w dniach 1-11 marca 2021 roku na liczącej 1154 osób imiennej próbie pełnoletnich mieszkańców Polski, wylosowanej z rejestru PESEL, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_045_21.PDF [odczyt: 19.10.2021 r.], s. 1.

⁶⁵ Centrum Badania Opinii Społecznej, Komunikat z badań nr 45/2021..., op. cit., s. 3, 6.

Wykres 1. Zagrożenie ubóstwem w Polsce w latach 2010-2020 (według przyjętych w danym roku granic ubóstwa*).

* Odsetek osób w gospodarstwach domowych zagrożonych ubóstwem wg rodzajów granic ubóstwa.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r.*, Informacje sygnałne, 30.06.2021 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2020-roku,14,8.html> [odczyt: 20.10.2021 r.], s. 3.

4. Ubóstwo w województwie śląskim

4.1. Śląskie na tle innych województw

Główny Urząd Statystyczny regularnie, co rok, opierając się na wynikach badań budżetów gospodarstw domowych, oblicza i publikuje wskaźniki dotyczące zasięgu ubóstwa ekonomicznego w całym kraju i poszczególnych województwach. W 2020 r. w związku z pandemią i wprowadzeniem różnego typu obostrzeń mających na celu redukcję transmisji koronawirusa poprzez ograniczenie kontaktów międzyludzkich, nastąpiła zmiana dotychczasowego sposobu zbierania informacji od respondentów z wywiadu bezpośredniego na wywiad telefoniczny⁶⁶. Informacje te zostały pozyskane w trudnych warunkach panującej pandemii COVID-19 i charakteryzują się niższą precyzją niż w latach poprzednich. W związku z tym nie opublikowano ich dla poszczególnych województw, a jedynie dla całego kraju⁶⁷.

Dlatego też w niniejszym opracowaniu zdecydowano się podać ostatnie dostępne dane, czyli te z 2019 roku. Dodatkowo, w celu zbadania sytuacji w zakresie ubóstwa w poszczególnych województwach w 2020 roku, posłużono się wskaźnikiem PKD⁶⁸. Obrazuje on jaki odsetek ogółu ludności stanowią klienci pomocy społecznej żyjący w gospodarstwach domowych o dochodach niższych niż kryterium dochodowe, a więc znajdujących się poniżej ustawowej granicy ubóstwa. Przy interpretacji otrzymanych wyników należy jednak być świadomym ograniczeń tego źródła informacji wynikających z faktu, że nie wszystkie osoby ubogie muszą korzystać z pomocy społecznej.

W 2019 roku, podobnie jak w latach poprzednich, zaobserwowano znaczne regionalne zróżnicowanie wskaźników zagrożenia ubóstwem. Stopa ubóstwa skrajnego najwyższe wartości przyjmowała w województwach małopolskim (7,5%), podlaskim (7,0%) oraz warmińsko-mazurskim (6,8%), z kolei najkorzystniejsze wartości przyjęła w opolskim (1,3%), pomorskim (1,4%) oraz śląskim (2,3%). W całej Polsce wartość analizowanego wskaźnika wyniosła 4,2%.

Analizując poziom zagrożenia ubóstwem skrajnym w województwie śląskim w latach 2009-2019 można dostrzec, że po okresie stabilizacji, jaki utrzymywał się w latach 2009-2013, od roku 2014 mamy do czynienia z tendencją spadkową (z jednorazowym wzrostem w 2018 r.). Choć Śląskie należy do regionów o stosunkowo niskim poziomie ubóstwa skrajnego, to po uwzględnieniu dużego potencjału ludnościowego województwa, okazuje się, że najniższy standard życia, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie życia, dotykał blisko 104 tys. osób.

W 2019 roku największy udział osób posiadających prawo do ubiegania się o świadczenia pieniężne z pomocy społecznej zanotowano w województwach podlaskim (15,7%), małopolskim (15,0%) oraz warmińsko-mazurskim (14,0%), natomiast najmniejszy odsetek osób żyjących poniżej ustawowej granicy

⁶⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2020 r. ... op. cit., s. 1*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2020-roku,14,8.html> [odczyt: 05.10.2021 r.], s. 3.

⁶⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/metadane/metryka/2713?back=True#> [odczyt: 29.12.2021 r.].

⁶⁸ Umowna nazwa stosowana w niniejszym opracowaniu.

ubóstwa stwierdzono w województwach pomorskim (4,2%), opolskim (4,3%) oraz śląskim (5,7%). Dla porównania przeciętnie w całym kraju było to 9,0%.

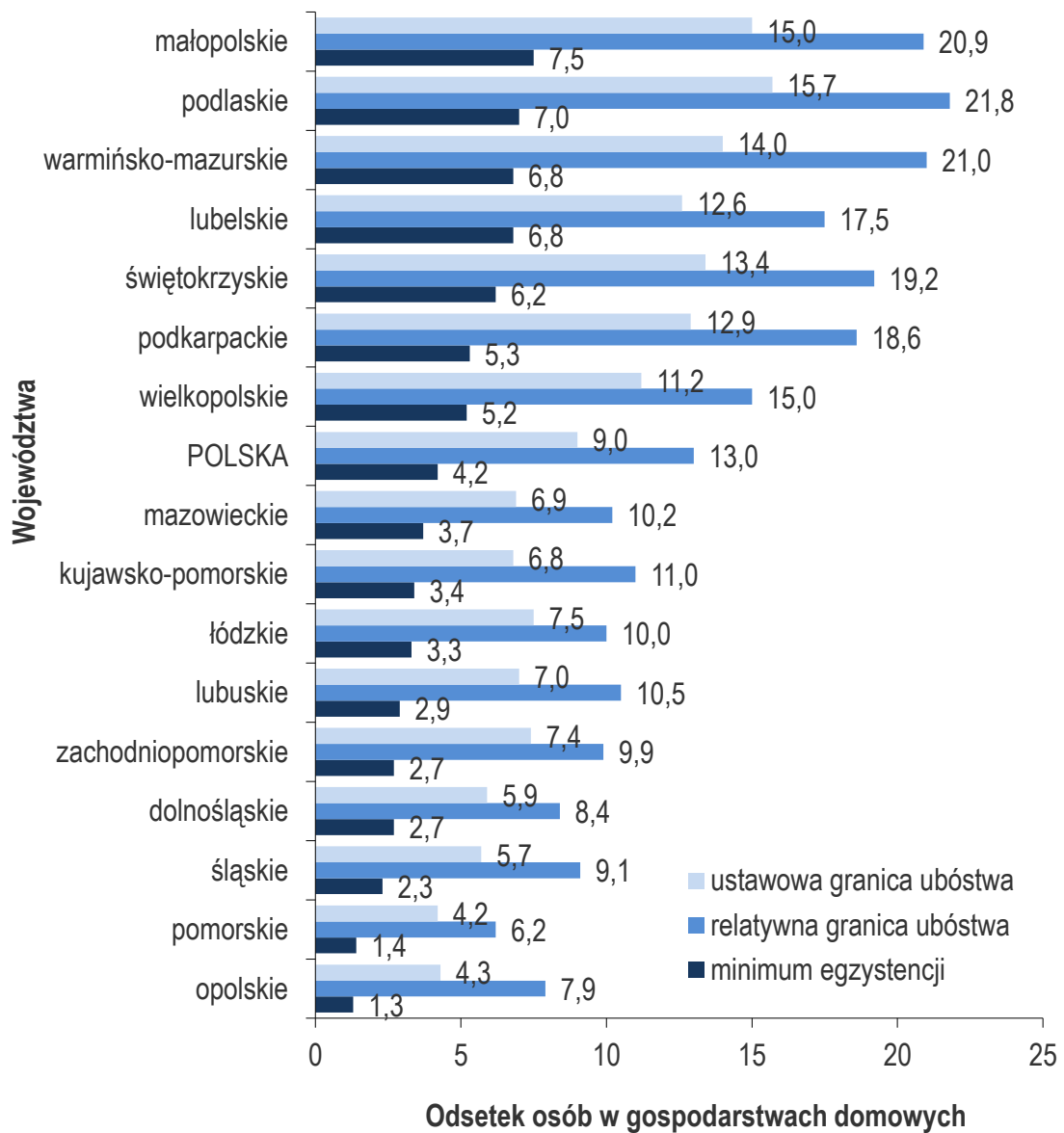
Jeśli chodzi o relatywną granicę ubóstwa najwyższą jej stopę odnotowano w 2019 roku w województwach podlaskim (21,8%), warmińsko-mazurskim (21,0%) oraz małopolskim (20,9%), najniższą natomiast w pomorskim (6,2%), opolskim (7,9%) oraz dolnośląskim (8,4%). W województwie śląskim poniżej relatywnej granicy ubóstwa żyło 9,1% ludności, podczas gdy w całej Polsce było to średnio 13,0%.

Biorąc pod uwagę subiektywną ocenę sytuacji materialnej gospodarstw domowych można stwierdzić, że najgorzej oceniali ją (połączone odpowiedzi „raczej zła” i „zła”) mieszkańcy województw: zachodniopomorskiego (10,3%), łódzkiego (8,1%) oraz lubelskiego (7,7%). Najmniej ocen „raczej zła” i „zła” wskazywali przedstawiciele gospodarstw z województw: małopolskiego (3,1%), opolskiego (4,0%) oraz lubuskiego (4,5%). Dla województwa śląskiego analogiczna wartość wyniosła 6,3%, natomiast dla całego kraju 5,8%.

Na podstawie informacji dotyczących pozycji poszczególnych województw w cząstkowych rankingach uwzględniających trzy obiektywne granice ubóstwa (skrajnego, relatywnego oraz ustawowego) opracowano ogólny ranking zagrożenia ubóstwem w 2019 roku. We wszystkich tych zestawieniach dalsza pozycja oznacza lepszą sytuację. Wyniki wyżej wymienionego rankingu wskazują, że najtrudniejsza sytuacja występowała w województwach podlaskim (1 miejsce), małopolskim (2 miejsce) oraz warmińsko-mazurskim (3 miejsce), natomiast najkorzystniejsza w pomorskim (16 miejsce), opolskim (15 miejsce) oraz śląskim (14 miejsce). W latach 2018-2019 województwo śląskie w ogólnym rankingu zagrożenia ubóstwem polepszyło swoją pozycję – przesunięcie z 13 miejsca na 14, przy czym w przypadku ubóstwa skrajnego zanotowano przesunięcie z 13 miejsca na 14, ubóstwa ustawowego z 12 miejsca na 14, natomiast jeśli chodzi o ubóstwo relatywne nie zanotowano zmiany.

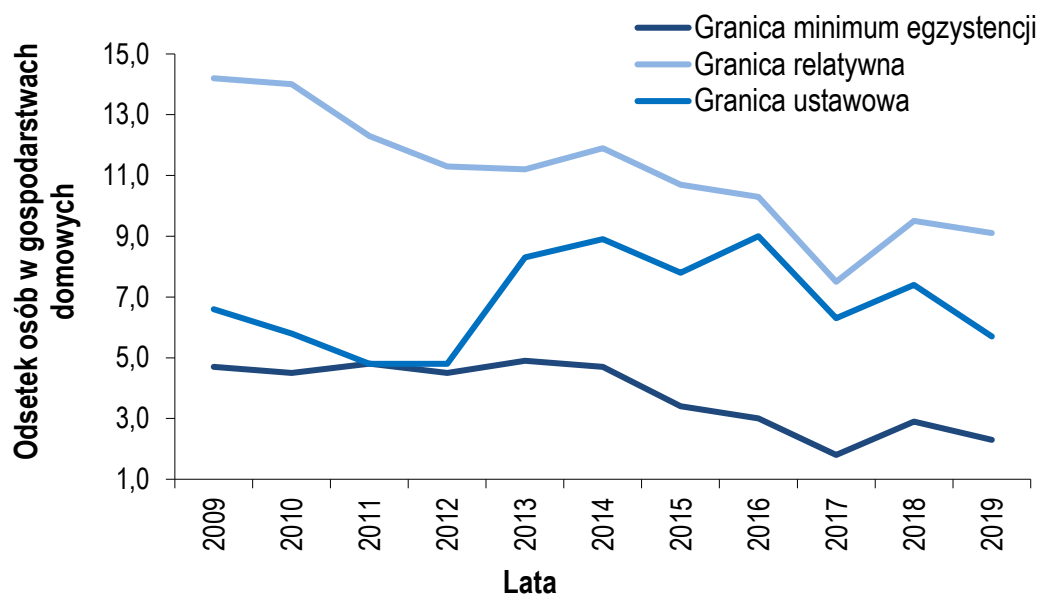
Jeśli chodzi o wskaźnik PKD, to w województwie śląskim w 2020 roku klienci pomocy społecznej żyjący w gospodarstwach domowych o dochodach niższych niż kryterium dochodowego stanowili 1,6% ogółu ludności (w Polsce – 2,4%). Była to najkorzystniejsza wartość spośród wszystkich województw. Zaraz za śląskim, znalazły się województwa: dolnośląskie i opolskie – po 1,9%. Najmniej korzystnie wypadły województwa: warmińsko-mazurskie (4,7%) oraz kujawsko-pomorskie i podlaskie (po 3,5%).

Wykres 2. Odsetek osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej poszczególnych granic ubóstwa wg województw w 2019 r.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2020 r.].

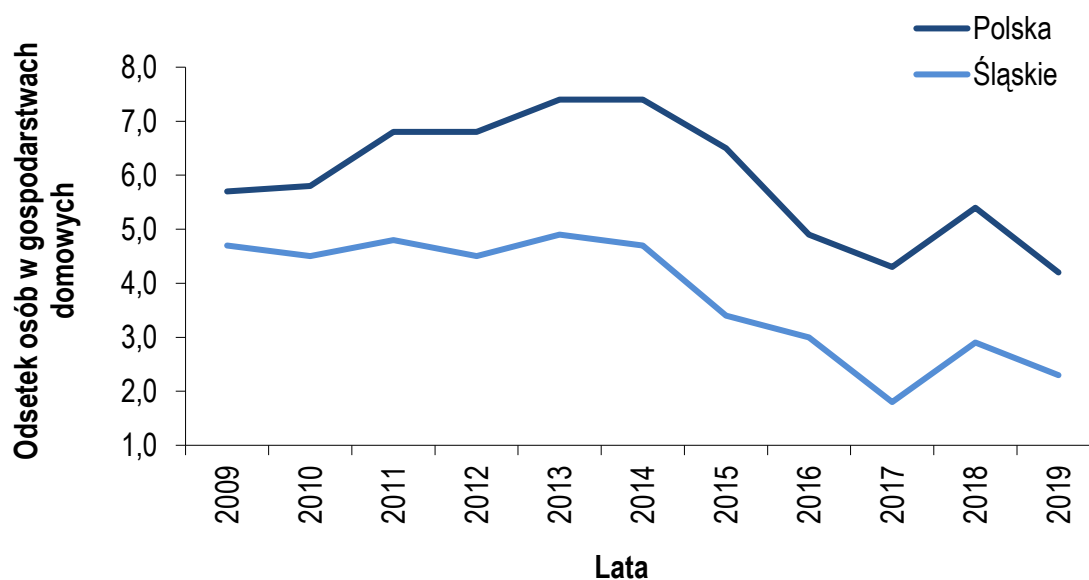
Wykres 3. Zagrożenie ubóstwem w województwie śląskim w latach 2009-2019 (według przyjętych w danym roku granic ubóstwa*).

* Odsetek osób w gospodarstwach domowych zagrożonych ubóstwem wg rodzajów granic ubóstwa.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2020 r.].

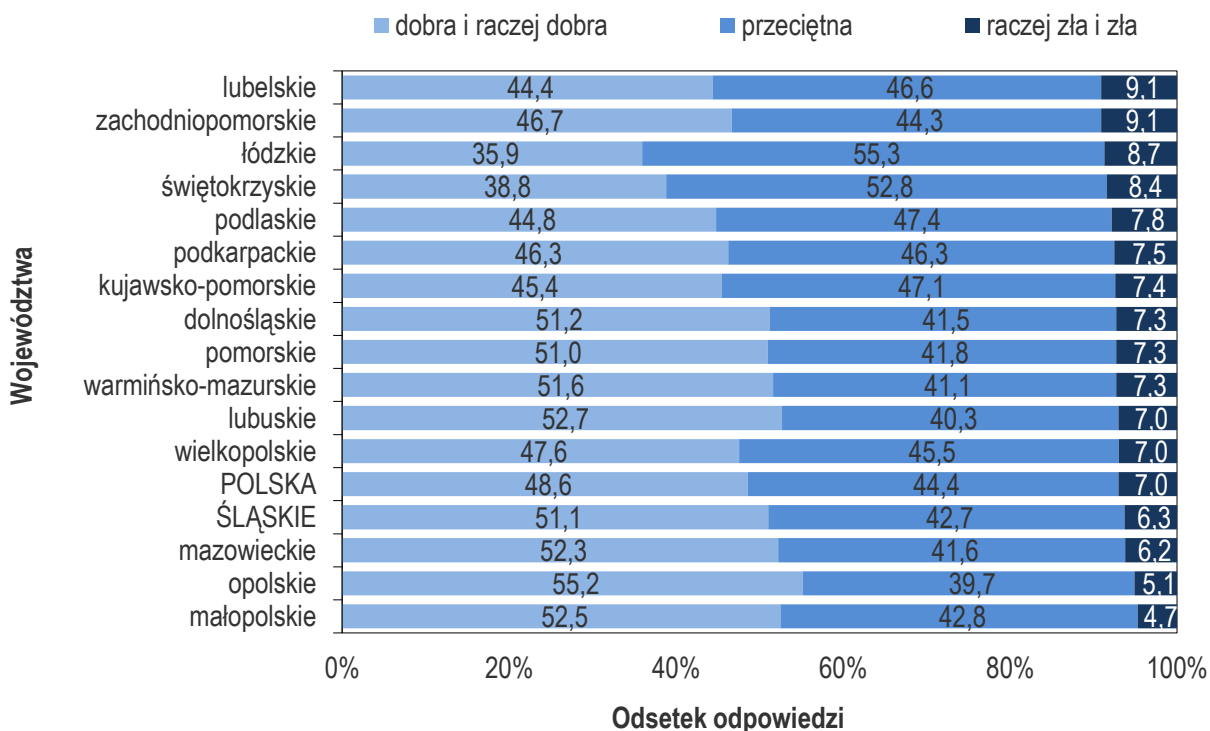
Wykres 4. Zagrożenie ubóstwem skrajnym w województwie śląskim i w Polsce w latach 2009-2019*.

* Odsetek osób w gospodarstwach domowych zagrożonych ubóstwem wg rodzajów granic ubóstwa.

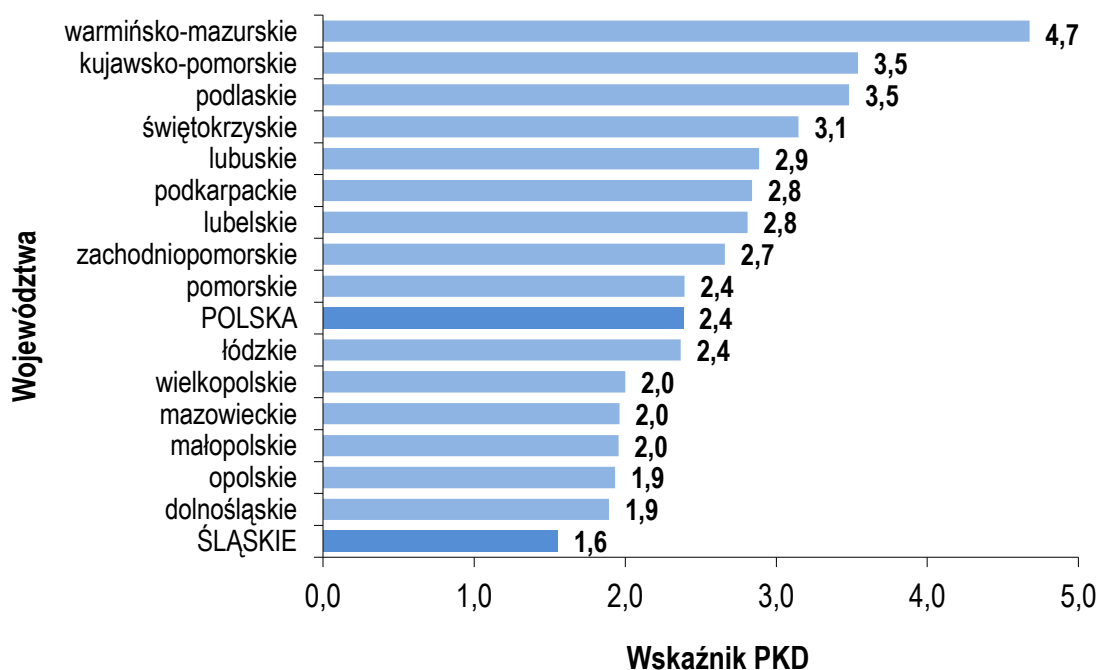
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2020 r.].

Wykres 5. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych wg województw w 2019 r.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 11.12.2020 r.].

Wykres 6. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego* jako odsetek ogółu ludności województw w 2020 r.

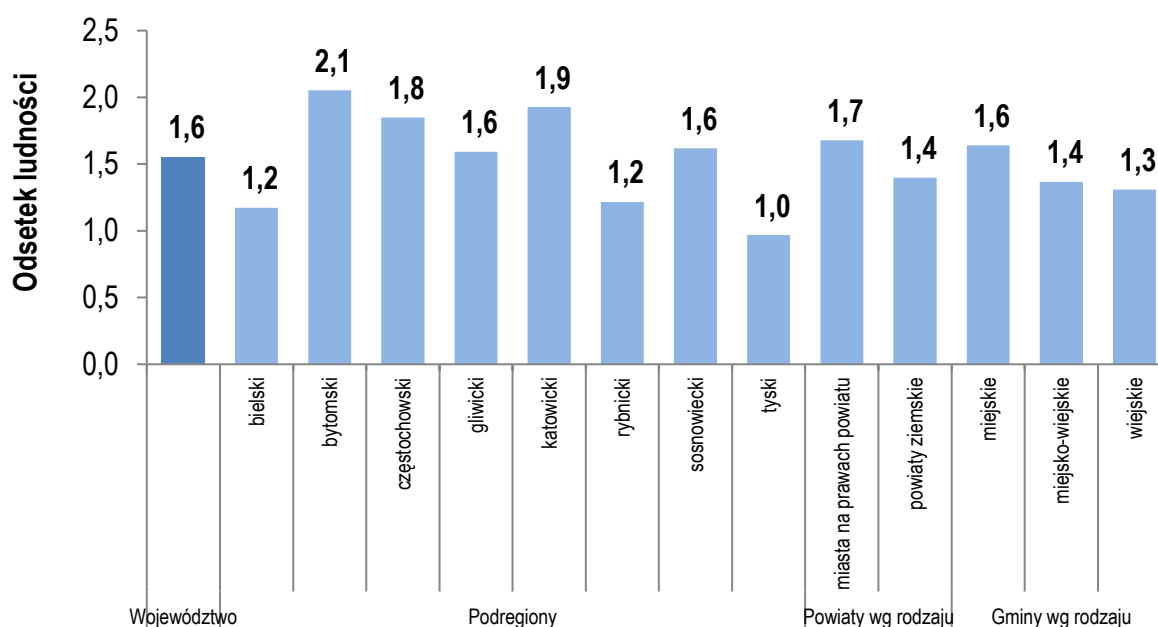
* Wskaźnik PKD.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 29.12.2021 r.].

4.2. Poziom ubóstwa w podregionach, powiatach i gminach

Na poziomie gmin, powiatów i podregionów istnieje niewiele danych pozwalających na mierzenie poziomu ubóstwa. Najbardziej precyzyjnym z nich wydaje się wskaźnik PKD. Analiza jego poziomu wskazuje, że w województwie śląskim, podobnie jak w skali całego kraju, mamy do czynienia z silnym zróżnicowaniem przestrzennym występowania problemu ubóstwa. O ile na całym jego obszarze wskaźnik ten wyniósł w 2020 r. 1,6 %, o tyle w poszczególnych podregionach wahał się w granicach od 1,0% w podregionie tuskim do 2,1% w podregionie bytomskim. W miastach na prawach powiatu był wyższy niż w powiatach ziemskich – 1,7% w stosunku do 1,4%. Rodzaj gminy, a co za tym idzie miejsce zamieszkania (miasto/wieś) także różnicowało wartości analizowanego wskaźnika – w gminach miejskich był on nieco wyższy niż w miejsko-wiejskich i wiejskich.

Wykres 7. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności w województwie śląskim w 2020 r.

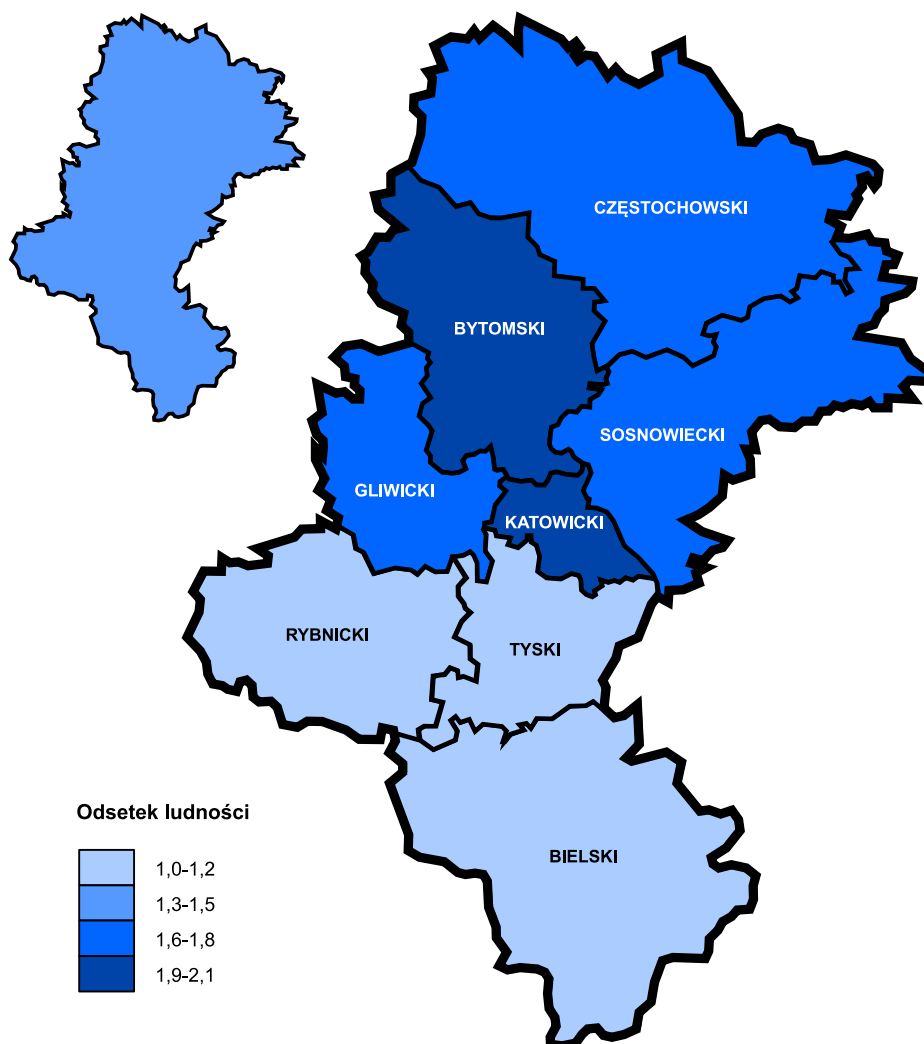
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 21.10.2021 r.].

Poniższa mapa z podziałem województwa śląskiego na podregiony nie tylko potwierdza duże zróżnicowanie poziomu ubóstwa pomiędzy tego rodzaju jednostkami podziału terytorialnego, ale także wskazuje, że dzieli się ono na dwie części: uboższą – północną i bogatszą – południową. Dokładniejsza analiza przestrzenna, uwzględniająca podział na powiaty, pokazuje trzy główne ogniska ubóstwa w województwie śląskim: część północno-wschodnią (powiaty: częstochowski, m. Częstochowa, myszkowski, zawierciański), część środkową (szczególnie powiaty: m. Siemianowice Śląskie, m. Bytom i m. Chorzów, ale także: m. Zabrze, m. Ruda Śląska, m. Świętochłowice oraz m. Sosnowiec) oraz południowo-wschodnią (powiat żywiecki).

Jeśli chodzi o powiaty województwa śląskiego najwyższy poziom wskaźnika PKD zanotowano w m. Siemianowice Śląskie (3,2%), m. Bytom (3,0%) oraz m. Chorzów (2,8%), natomiast najniższe w m. Bielsko-Biała (0,7%), bielskim, bieruńsko-łędzińskim, m. Żory oraz pszczyńskim – po 0,8%.

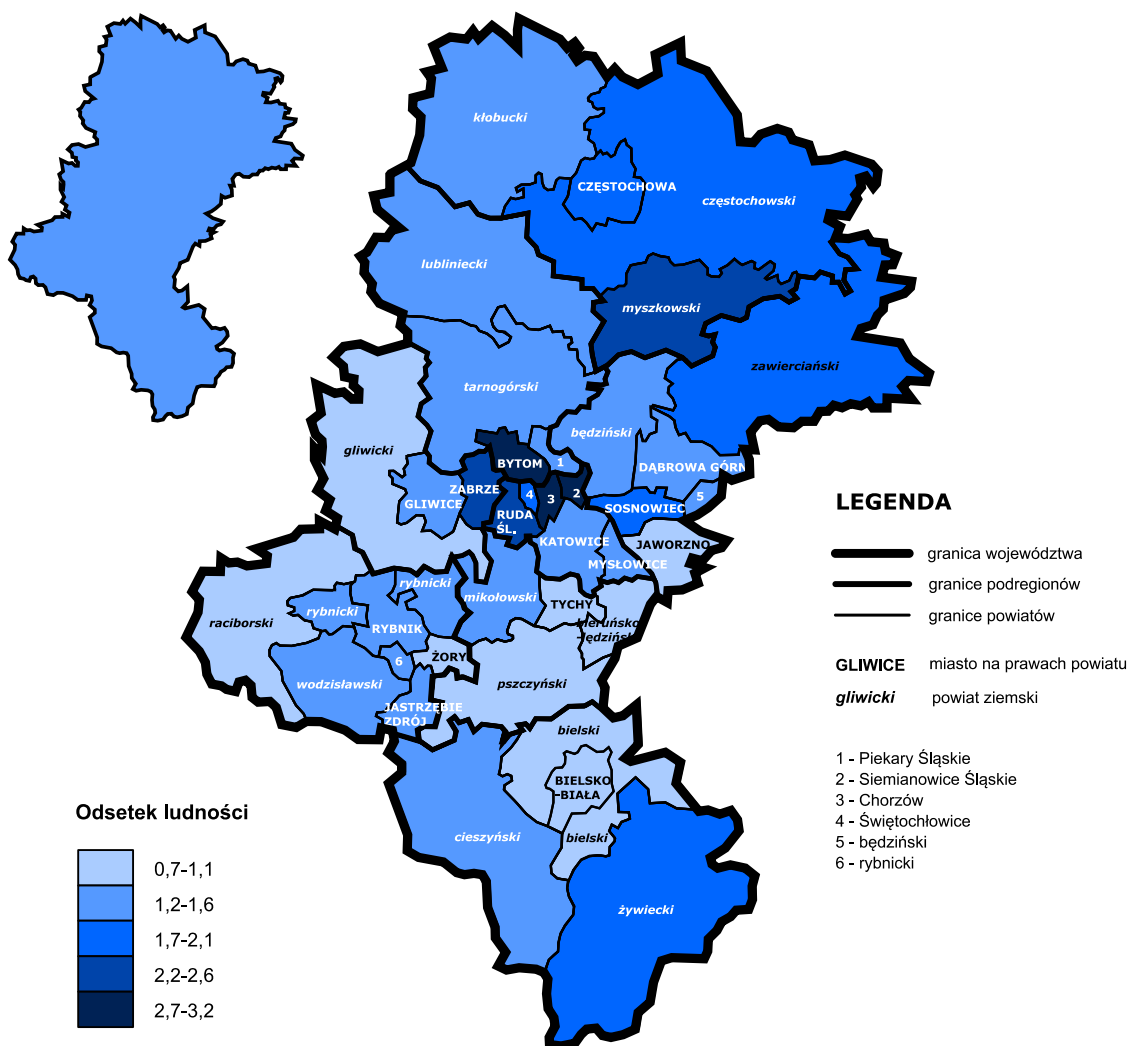
Z kolei na poziomie gmin najwyższe odsetki osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego, zanotowano w stosunkowo małych gminach: Ujszoły (4,3%), Koniecpol (4,2%) oraz Rajcza (4,1%).

Mapa 1. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności podregionów województwa śląskiego w 2020 r.

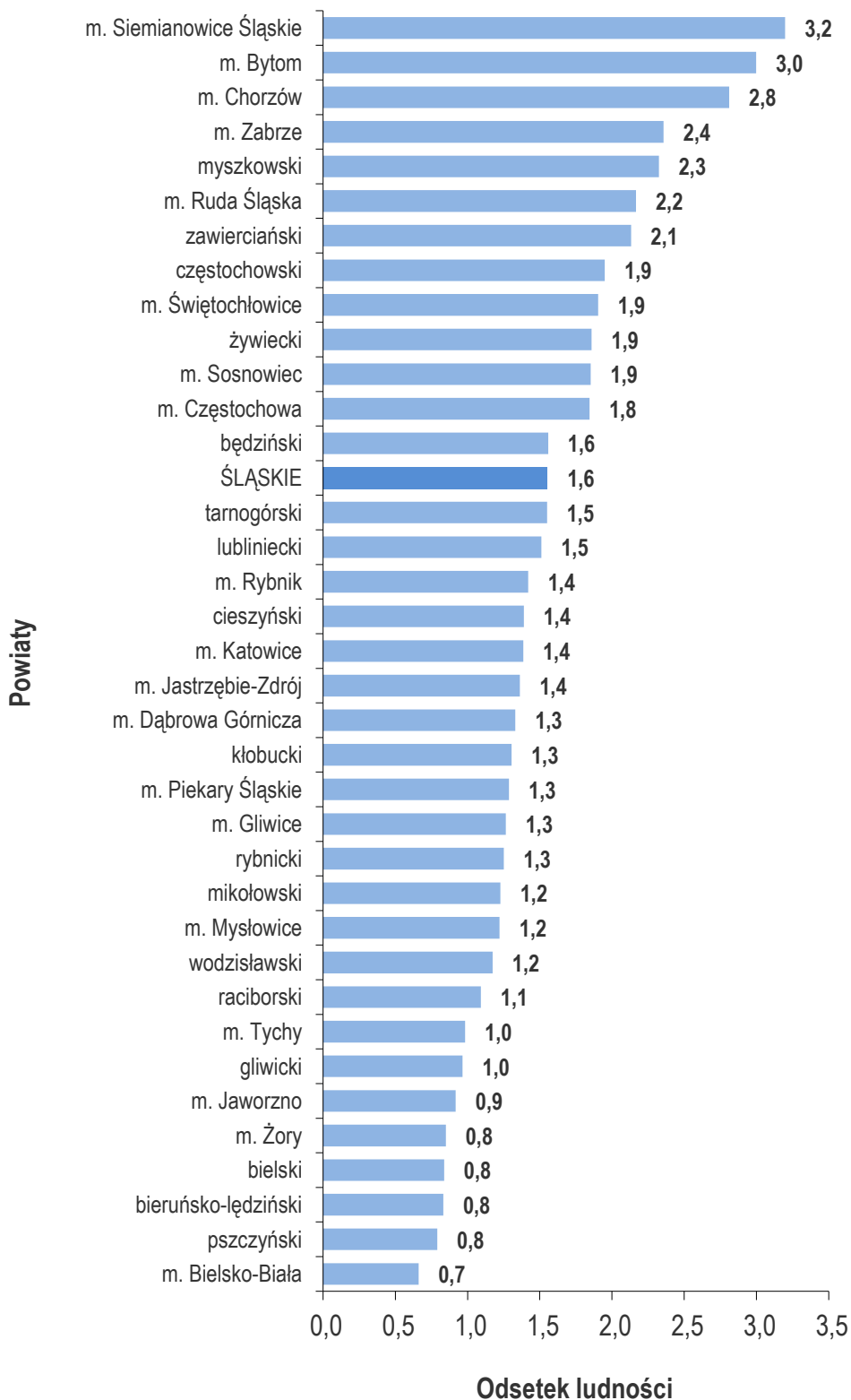
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 25.10.2021 r.].

Mapa 2. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności powiatów województwa śląskiego w 2020 r.

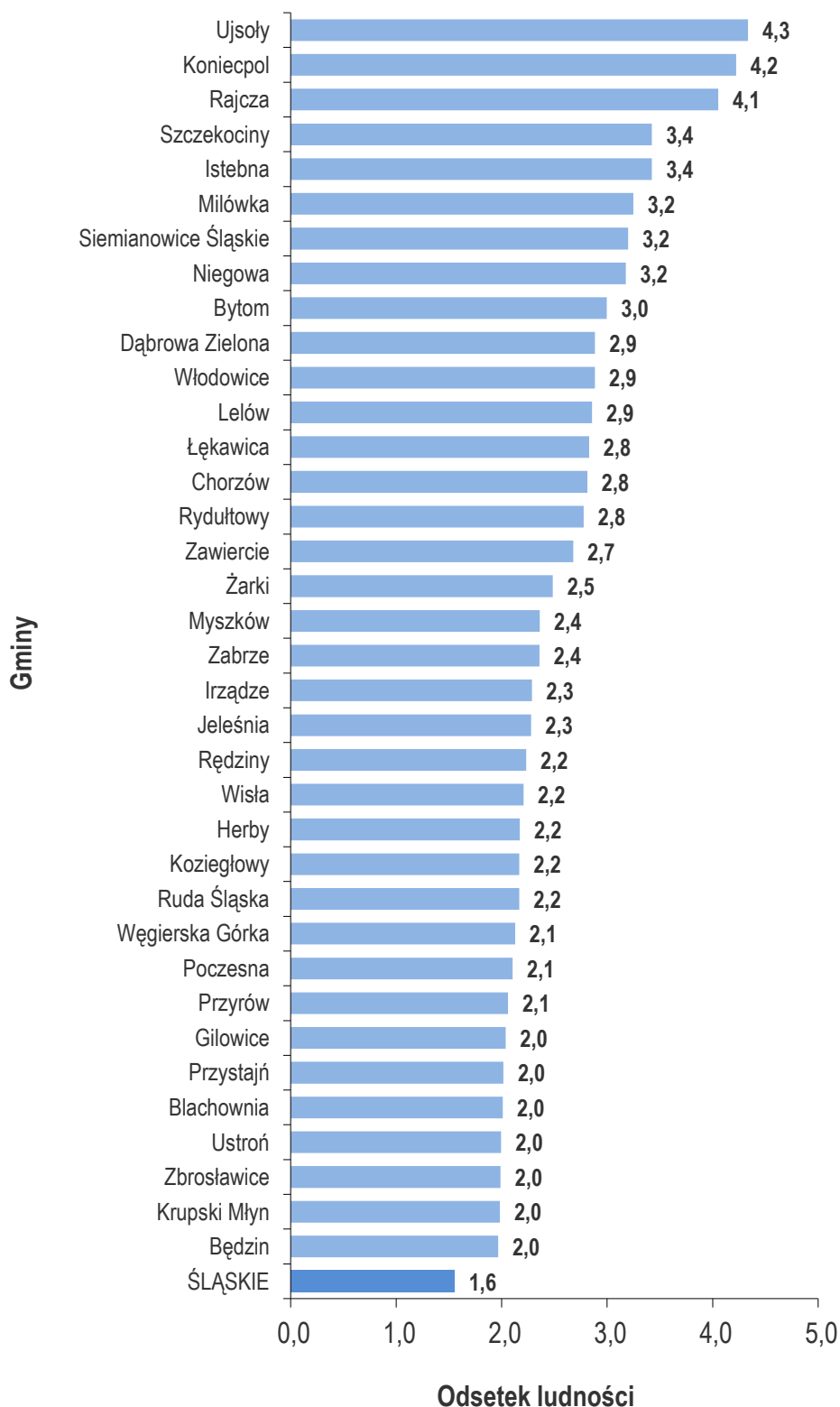

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 25.10.2021 r.].

Wykres 8. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności powiatów województwa śląskiego w 2020 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 21.10.2021 r.].

Wykres 9. Gminy o najwyższym odsetku ludności w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego - województwo śląskie, 2020 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 21.10.2021 r.].

4.3. Główne determinanty ubóstwa

Powyższe dane wskazują, że ważną determinantą ubóstwa w województwie śląskim jest miejsce zamieszkania. Najbardziej zagrożeni ubóstwem są mieszkańcy północnej i środkowej części województwa - zamieszkujący podregiony: gliwicki, katowicki, bytomski, sosnowiecki i częstochowski.

Z uwagi na niewielką ilość danych dostępnych dla poziomu gmin, powiatów oraz podregionów określenie innych niż miejsce zamieszkania determinant ubóstwa stanowi pewną trudność. Spośród dostępnych informacji, z którymi można skorelować wskaźnik beneficjentów świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej wybrano procentowe udziały: osób zarejestrowanych jako bezrobotne, mieszkańców wyróżnionych na podstawie ekonomicznych grup wieku (przedprodukcyjny, produkcyjny, poprodukcyjny) oraz według miejsca zamieszkania (miasto/wieś).

W celu wykrycia ewentualnych związków na poziomie gmin dokonano analizy korelacji z wykorzystaniem współczynnika *r* *Pearsona*. Działanie to pozwoliło potwierdzić istnienie poniższych zależności:

- 1) silnej zależności dodatniej ($r=0,6$)⁶⁹ pomiędzy wysokością wskaźnika PKD a wysokością udziału osób bezrobotnych – im większy odsetek zarejestrowanych bezrobotnych, tym większy jest udział osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego;
- 2) umiarkowanie silnej zależności dodatniej ($r=0,3$) pomiędzy udziałem osób w wieku poprodukcyjnym, a wartością wskaźnika beneficjentów świadczeń pieniężnych – im większy udział seniorów, tym większy udział osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego;
- 3) umiarkowanie silnej zależności ujemnej ($r=-0,4$) pomiędzy udziałem dzieci i młodzieży wśród ogółu ludności, a odsetkiem osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego – im większy udział osób młodych, tym wartość wskaźnika PKD mniejsza.

Nie zanotowano natomiast znaczącego związku pomiędzy analizowanym wskaźnikiem ubóstwa a odsetkiem osób zamieszkujących na wsi bądź w mieście.

Pierwsza z wykrytych prawidłowości jest charakterystyczna dla całego kraju i łatwa do wyjaśnienia. Praca jest głównym źródłem dochodu dla większości osób. Jej brak powoduje utratę możliwości utrzymania i konieczność, a zarazem możliwość otrzymania wsparcia z pomocy społecznej.

Trudniejsza do wyjaśnienia jest druga z wykrytych zależności, gdyż na poziomie całego kraju populacja osób w wieku poprodukcyjnym charakteryzuje się najniższym, w porównaniu z innymi kategoriami wiekowymi, wskaźnikiem zagrożenia ubóstwem skrajnym, a świadczenia emerytalne są w województwie śląskim znacząco wyższe od średniej krajowej. Dlatego też wydaje się, że stwierdzona korelacja stanowi

⁶⁹ Wartość współczynnika korelacji mieści się w przedziale domkniętym $[-1, 1]$. Im większa jego wartość bezwzględna, tym silniejsza jest zależność liniowa między zmiennymi. Wartość $r=0$ oznacza brak liniowej zależności między cechami, $r=1$ oznacza dokładną dodatnią liniową zależność między cechami (tzn. jeżeli zmienna x rośnie, to rośnie także zmienna y), natomiast $r=-1$ oznacza dokładną ujemną liniową zależność między cechami (tzn. jeżeli zmienna x rośnie, to y maleje).

wypadkową częstszego niż przeciętnie korzystania przez osoby w wieku 60/65+ z pomocy społecznej z powodu niesamodzielności (np. w formie usług opiekuńczych) oraz niskich dochodów pewnego wycinka tej kategorii osób.

Najtrudniejszą do wyjaśnienia pozostaje trzecia z wykrytych zależności. Musimy bowiem pamiętać, że od wielu już lat to właśnie wśród najmłodszych wskaźniki zagrożenia ubóstwem skrajnym były największe. Tymczasem powyższa zależność wskazuje, że im większy udział w ogóle populacji osób w wieku 0-17 lat, tym mniejszy odsetek korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego. Przy interpretacji powyższych informacji należy jednak zachować daleko idącą ostrożność, gdyż podmiotem analizy nie były w tym przypadku konkretne rodziny z określoną liczbą dzieci, lecz populacje gmin (mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym oraz klientów pomocy społecznej o dochodach poniżej kryterium dochodowego). Ponadto samo posiadanie dzieci nie jest czynnikiem decydującym o znalezieniu się w gronie osób skrajnie ubogich⁷⁰. Znacznie częściej jest nim wielodzietność. Nie można również wykluczyć, że mamy w tym przypadku do czynienia z cechą charakterystyczną województwa śląskiego lub, że na wyniki analizy wpłynęły inne, nie uwzględnione, zmienne pośredniczące.

Podsumowując, w oparciu o dostępne dane, można stwierdzić, że w województwie śląskim ubóstwu sprzyja brak pracy oraz zamieszkiwanie w powiatach: m. Siemianowice Śląskie, m. Bytom oraz m. Chorzów. Ponadto, wobec braku możliwości weryfikacji zmiennych innych niż: poziom bezrobocia, struktura wiekowa oraz miejsce zamieszkania przyjmuje się - zgodnie z wynikami badań na poziomie ogólnopolskim – że do determinant ubóstwa w województwie śląskim zalicza się także:

- utrzymywanie się z rolnictwa, rent oraz „innych niezarobkowych źródeł utrzymania”,
- wielodzietność,
- niepełnosprawność,
- niski poziom wykształcenia.

Zależność pomiędzy poziomem ubóstwa, a miejscem zamieszkania w mieście lub na wsi jest bardzo słaba, a dostępne dane wskazują, że to raczej mieszkańcy miast są bardziej zagrożeni biedą. Jest to cecha, która wyróżnia województwo śląskie na tle reszty kraju.

⁷⁰ Choć widać wyraźną zależność pomiędzy wzrostem liczby dzieci w gospodarstwie domowym a szansą znalezienia się w populacji osób skrajnie ubogich, to jednak udział gospodarstw z 1 i 2 dziećmi żyjących poniżej granicy ubóstwa jest niższy niż w całej populacji.

5. Podsumowanie

Zjawisko ubóstwa stanowi niezwykle złożoną kwestię społeczną. Jest to bowiem nie tylko problem ekonomiczny. Przejawia się on również w występowaniu deficytów w poziomie wykształcenia, warunkach mieszkaniowych, dostępie do opieki zdrowotnej czy też do dóbr kultury. Jednoznaczne określenie liczby ubogich oraz ich struktury społeczno-demograficznej jest zadaniem niezwykle trudnym. W dużej mierze zależy ono bowiem od przyjętej definicji, zastosowanej metody pomiaru oraz źródła danych.

Do oceny zasięgu ubóstwa wykorzystuje się miernik zwany stopą ubóstwa. Oblicza się go dzieląc liczbę żyjących w ubóstwie przez odpowiadającą im liczbę jednostek w całej populacji. Pomnożony przez sto określa odsetek ubogich w danej zbiorowości.

Ubóstwo może być określane zarówno w sposób subiektywny, jak i obiektywny. W podejściu subiektywnym wykorzystuje się oceny dokonywane przez badane gospodarstwa domowe. Stosując podejście obiektywne dane gospodarstwa domowe lub osoby uznaje się za ubogie, jeżeli poziom ich wydatków jest niższy od przyjętej granicy ubóstwa. Przy dokonywaniu pomiaru w sposób obiektywny wykorzystywane są granice absolutne lub względne (relatywne). W przypadku granic absolutnych za ubogie uznawane są te gospodarstwa domowe lub osoby, które nie są w stanie zaspokoić potrzeb uznanych w danych warunkach za podstawowe. Nie ma przy tym znaczenia na jakim poziomie żyją oraz jak liczne są bardziej zamożne warstwy społeczeństwa. Przykładami granic absolutnych są minimum egzystencji oraz ustawowa granica ubóstwa.

Ubóstwo skrajne (zwane także minimum egzystencji lub minimum biologicznym) stanowi model zaspakajania potrzeb bytowo-konsumpcyjnych na bardzo niskim poziomie. Ujmuje się w nim wyłącznie towary i usługi związane z zaspokojeniem najniezbędniejszych potrzeb egzystencjalnych. Dotyczy to przede wszystkim wydatków wystarczających na skromne wyżywienie oraz utrzymanie bardzo małego mieszkania. Minimum egzystencji uznawane jest za dolną granicę obszaru ubóstwa.

Ustawowa granica ubóstwa jest definiowana jako kwota, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z systemu pomocy społecznej. Od 1 października 2018 roku obowiązują kryteria dochodowe wynoszące: 701 zł dla gospodarstw jednoosobowych oraz 529 zł na osobę dla gospodarstw wieloosobowych⁷¹.

W podejściu względnym ubóstwo określa się jako formę nierówności, nadmiernego dystansu między poziomem życia poszczególnych warstw społeczeństwa. Za ubogie uznaje się te osoby lub rodziny, których poziom życia jest znacznie niższy niż pozostałych grup ludności.

W podejściu absolutnym nawet niewielki ogólny wzrost dochodów w krótkim czasie może wpłynąć na ograniczenie zasięgu ubóstwa. W podejściu względnym zakłada się, że ubóstwa nigdy nie uda się wyeliminować zupełnie i nawet w przypadku dużego wzrostu gospodarczego odsetek ubogich może

⁷¹ Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej z dnia 11 lipca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1358), §1, ust. 1.

pozostać na takim samym poziomie. Spadek nastąpi jedynie wtedy, gdy zmniejszy się nierównomierność rozdziału dochodów.

Ubóstwo spowodowane jest wieloma czynnikami. W Polsce do najważniejszych z nich należą bezrobocie, niski poziom wykształcenia, wielodzietność, młody wiek, obecność w rodzinie osób niepełnosprawnych, zwłaszcza dzieci, zamieszkiwanie na wsi (jak się wydaje zasada ta nie dotyczy województwa śląskiego), utrzymywanie się z rolnictwa, rent oraz tzw. „innych niezarobkowych źródeł utrzymania”.

Życie w biedzie powoduje wiele negatywnych zjawisk. Często prowadzi też do uzależnienia od substancji psychoaktywnych, co w dalszej kolejności przyczynia się do wyzwolenia przemocy, której ofiarami padają zazwyczaj kobiety i dzieci.

Zjawisko ubóstwa jest groźne również dla życia rodzinnego. Jego skutkiem może być występowanie konfliktów wewnątrzrodzinnych. Niski status materialny rodziny ma niebagatelny wpływ na kondycję psychiczną jej członków. Brak poczucia bezpieczeństwa materialnego burzy relacje pomiędzy pokoleniami. Dla wielu rodziców jedynym wyjściem z trudnej sytuacji materialnej jest emigracja. Tego rodzaju wyjazdy choć poprawiają sytuację materialną rodziny, to jednocześnie destabilizują jej funkcjonowanie.

Doświadczenie ubóstwa negatywnie wpływa na podejmowanie decyzji dotyczących zawarcia małżeństwa oraz plany prokreacyjne. Decyzje te w połączeniu ze zjawiskiem migracji przyczyniają się do wzmocnienia zjawiska depopulacji i zaburzenia struktury demograficznej (starzenia się populacji).

Ubóstwo szerokich grup ludności przyczynia się do obniżenia popytu i produkcji oraz spowolnienia gospodarczego. Jednym ze skutków ubóstwa jest degradacja całych obszarów, czego przykładem mogą być zaniedbane budynki oraz urządzenia infrastruktury społecznej. Powstające skupiska ludzi ubogich sprzyjają rozszerzaniu się niepożądanych zjawisk społecznych, w tym przestępczości. Osobom biednym często nie wystarcza na bieżące opłaty za mieszkanie, co w skrajnych przypadkach prowadzi do eksmisji. W ten sposób ubóstwo przyczynia się do wzrostu poziomu bezdomności.

Niewystarczający poziom środków materialnych powoduje skupienie się wyłącznie na zaspokajaniu najbardziej elementarnych potrzeb, wymuszając oszczędzanie na wszystkim, również na jedzeniu, ubraniu, ochronie zdrowia. To z kolei prowadzi do pogorszenia się stanu zdrowia psychicznego i fizycznego. Dzieci z rodzin dotkniętych ubóstwem rozwijają się wolniej od rówieśników, są mniej odporne na infekcje, a ponadto częściej notuje się wśród nich przypadki samobójstw.

Ubóstwo przyczynia się do minimalizacji zaspokajania potrzeb społecznych, kulturalnych, rekreacyjnych oraz edukacyjnych. Rodziny ubogie nie mając środków na uczestnictwo w życiu społecznym i towarzyskim zrywają kontakty ze znajomymi i zamykają się w kręgu rodzinnym. Dzieci z rodzin ubogich od najwcześniejszych lat wychowywane są w biedzie i przyzwyczajane do niej.

Dzieci ze środowisk o niskim statusie ekonomicznym rzadziej niż inne uczęszczają do przedszkoli. Kiedy już zaczną edukację, już na samym początku bywają odrzucane przez rówieśników wychowywanych

w rodzinach, w których wysoko ceni się status materialny. Z powodu gorszych warunków do nauki i wsparcia rodziców często dostają słabsze oceny i nie wykazują postępów, co z kolei pociąga za sobą niechęć nauczycieli. W wyniku podwójnego odrzucenia szybko odwracają się od szkoły i zdarza się, że całkowicie wypadają z systemu edukacji. Ten zamknięty krąg często prowadzi do replikacji braku wykształcenia w kolejnym pokoleniu, co z kolei przekłada się na trudności w znalezieniu dobrze płatnej pracy i wyjściu z ubóstwa. W ten sposób tworzy się spirala nędzy.

Wyżej zarysowane zjawiska nie mają charakteru bezwzględnych prawidłowości. Nie można zapominać, że w wielu nisko sytuowanych rodzinach przekazywane są odpowiednie wzorce moralne, etyczne, ceni się wiedzę i dorobek kulturowy, a wychowywane w nich dzieci zdobywają wykształcenie i wyrastają na wartościowych członków społeczeństwa i odwrotnie - rodziny należące do klasy średniej i wyższej także mogą posiadać poważne deficyty, np. w zakresie przekazywania odpowiednich zasad i wartości, miłości i czasu poświęcanego dla rodziny. Dziecko wychowywane w tego rodzaju rodzinach może charakteryzować się skoncentrowaniem na sobie, wyniosłym zachowaniem, szybkim znudzeniem w zabawie czy brakiem wytrwałości w osiąganiu celu.

Wiele zatem zależy od rodziców, które dla dzieci są osobami znaczącymi. Ich odpowiednie postawy pozwalają na zachowanie zdrowego dystansu do rzeczy materialnych. W kształtowaniu właściwych postaw dzieci pochodzących z zamożnych rodzin pierwszoplanową rolę odgrywa dzielenie się posiadanymi dobrami z osobami gorzej sytuowanymi.

Brak wystarczająco dużych dochodów powoduje konieczność ich uzupełniania świadczeniami z pomocy społecznej. Długotrwałe korzystanie z pomocy przyczynia się do powstawania postaw roszczeniowych wobec państwa, samorządów i organizacji pozarządowych. Ubóstwo oprócz aktualnych problemów powoduje również negatywne zjawiska, które będą odczuwane dopiero w przyszłości. Jako przykład można podać wykonywanie niskopłatnej pracy, która skutkować będzie niskimi emeryturami. Z kolei praca w tzw. „szarej strefie” całkowicie pozbawi prawa do tego rodzaju świadczenia.

Według szacunków Eurostatu z 2019 r. wynika, że zagrożonych ubóstwem było w tym czasie 16,8% obywateli Unii Europejskiej. W przypadku Polski wskaźnik ten wyniósł 15,4% (w 2018 roku - 14,8%). Zgodnie z danymi GUS w roku 2020 w Polsce udział osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej minimum egzystencji kształtował się na poziomie 5,2% (rok wcześniej - 4,2%). Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym wyniósł 11,8% (rok wcześniej - 13,0%). Poniżej ustawowej granicy ubóstwa żyło 9,1% osób w gospodarstwach domowych (rok wcześniej - 9,0%).

Zaobserwowany w 2018 roku wzrost zasięgu ubóstwa ekonomicznego miał charakter przejściowy i wynikał w dużej mierze ze wzrostu wysokości obowiązujących progów ubóstwa skrajnego i ustawowego. Badania prowadzone metodą sondażową przez Centrum Badania Opinii Społecznej wskazują na stałą poprawę materialnych warunków życia respondentów.

Duże zagrożenie dla tej pozytywnej tendencji stanowi jednak pandemia koronawirusa. Badania dotyczące wpływu tego rodzaju zjawisk w przeszłości wskazują, że zwiększały one nierówności dochodów, zmniejszały możliwości zatrudnienia osobom z niskim poziomem wykształcenia, a tylko w niewielkim

stopniu wpływały na sytuację osób z wykształceniem wyższym. Bardziej zagrożeni biedą ubożeli, natomiast pozostali zachowywali swoją dotychczasową pozycję.

Jak dotychczas kryzys gospodarczy tylko w niewielkim stopniu wpłynął na poziom zatrudnienia. Zmniejszyła się jednak dynamika wzrostu płac. Według badań CBOS załamanie gospodarcze spowodowane pandemią, w tym ograniczenia funkcjonowania niektórych branż, nie przełożyło się w wyraźny sposób na poziom życia Polaków. O ile jednak w okresie od września 2020 r. do marca 2021 r. nie nastąpiły niekorzystne zmiany w sposobie gospodarowania domowymi finansami, o tyle wzrosły nieco obawy dotyczące przyszłości.

GUS co roku oblicza i publikuje wskaźniki dotyczące zasięgu ubóstwa ekonomicznego w całym kraju i poszczególnych województwach. W 2020 r. w związku z pandemią i wprowadzeniem różnego typu obostrzeń nastąpiła zmiana dotychczasowego sposobu zbierania informacji od respondentów. Informacje te zostały pozyskane w trudnych warunkach panującej pandemii i charakteryzują się niższą precyzją niż w latach poprzednich. W związku z tym nie opublikowano ich dla poszczególnych województw, a jedynie dla całego kraju. Dlatego też w niniejszym opracowaniu zdecydowano się podać ostatnie dostępne dane. Do zbadania sytuacji w zakresie ubóstwa w poszczególnych województwach w 2020 roku, posłużono się wskaźnikiem PKD. Obrazuje on jaki odsetek ogółu ludności stanowią klienci pomocy społecznej żyjący w gospodarstwach domowych o dochodach niższych niż kryterium dochodowe.

Dostępne dane wskazują na znaczne regionalne zróżnicowanie wskaźników zagrożenia ubóstwem. Najwyższego ryzyka znalezienia się w sferze ubóstwa skrajnego doświadczali w 2019 roku mieszkańcy województw małopolskiego, podlaskiego oraz warmińsko-mazurskiego, natomiast najkorzystniej w tym względzie wypadła ludność zamieszkująca województwa opolskie, pomorskie oraz śląskie. W 2019 r. w województwie śląskim stopa ubóstwa skrajnego wyniosła 2,3% (w 2018 roku - 2,9%), wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym wyniósł 9,1% (rok wcześniej - 9,5%), natomiast udział osób posiadających prawo do ubiegania się o świadczenia pieniężne z pomocy społecznej kształtował się na poziomie 5,7% (w 2018 roku - 7,4%). Należy jednak mieć na względzie fakt, że z uwagi na duży potencjał ludnościowy województwa śląskiego za stosunkowo niskim odsetkiem skrajnie ubogich mieszkańców kryło się blisko 104 tys. osób.

Jeśli chodzi o wskaźnik PKD, to w województwie śląskim w 2020 roku klienci pomocy społecznej żyjący w gospodarstwach domowych o dochodach niższych niż kryterium dochodowe stanowili 1,6% ogółu ludności (w Polsce - 2,4%). Była to najkorzystniejsza wartość spośród wszystkich województw. Zaraz za śląskim, znalazły się województwa: dolnośląskie i opolskie. Najmniej korzystnie wypadły województwa: warmińsko-mazurskie oraz kujawsko-pomorskie i podlaskie.

W samym województwie śląskim w 2020 r. mieliśmy do czynienia z silnym zróżnicowaniem przestrzennym poziomu wskaźnika PKD. O ile na całym obszarze wyniósł on 1,6% (rok wcześniej 1,7%), o tyle w poszczególnych podregionach wahał się od 1,0% do 2,1%. W miastach na prawach powiatu był wyższy niż w powiatach ziemskich. Ta sama zależność dotyczy również rodzajów gmin, a co za tym idzie miejsca zamieszkania (miasto/wieś). W gminach miejskich zanotowano wyższą wartość wskaźnika PKD w porównaniu z miejsko-wiejskimi i wiejskimi.

Analiza przestrzenna poziomu ubóstwa w poszczególnych podregionach wskazuje, że dzieli się ono na dwie części: uboższą – północną i bogatszą – południową. Mapa uwzględniająca podział na powiaty, uwidacznia trzy główne ogniska ubóstwa w województwie śląskim: część północno-wschodnią (powiaty: częstochowski, m. Częstochowa, myszkowski, zawierciański), część środkową (szczególnie powiaty: m. Siemianowice Śląskie, m. Bytom i m. Chorzów, ale także: m. Zabrze, m. Ruda Śląska, m. Świętochłowice oraz m. Sosnowiec) oraz południowo-wschodnią (powiat żywiecki).

Wśród powiatów województwa śląskiego najwyższy poziom wskaźnika beneficjentów świadczeń pieniężnych zanotowano w: m. Siemianowice Śląskie, m. Bytom i m. Chorzów. Najniższe wartości analizowany wskaźnik przyjmował: w m. Bielsko-Biała, m. Żory oraz powiatach bielskim, bieruńsko-łędzim oraz pszczyńskim. Na poziomie gmin najwyższy odsetek osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego, zanotowano w Ujsołach, Koniecpolu oraz Rajczy. Powyższe dane wskazują, że ważną determinantą ubóstwa w województwie śląskim jest miejsce zamieszkania na określonym terenie.

Analiza korelacji wskaźnika beneficjentów świadczeń pieniężnych z wykorzystaniem współczynnika *r Pearsona* wykazała istnienie silnej zależności dodatniej w przypadku odsetka osób bezrobotnych. Nie zanotowano natomiast żadnego znaczącego związku pomiędzy analizowanym wskaźnikiem ubóstwa, a miejscem zamieszkania na wsi bądź w mieście. Wobec braku możliwości weryfikacji zmiennych innych niż poziom bezrobocia, struktura wiekowa oraz miejsce zamieszkania przyjęto – zgodnie z wynikami uzyskanymi na poziomie ogólnopolskim – że do determinant ubóstwa w województwie śląskim należą oprócz bezrobocia także: 1) praca na stanowiskach robotniczych, 2) niski poziom wykształcenia, 3) wielodzietność, 4) niepełnosprawność, 5) utrzymywanie się z rolnictwa oraz niezarobkowych źródeł utrzymania, 6) zamieszkiwanie na terenie podregionów bytomskiego i katowickiego.

6. Wnioski i rekomendacje

Wnioski	Rekomendacje
Walka z ubóstwem to proces niezwykle trudny. Tym niemniej można znacząco zmniejszyć zasięg oraz głębokość tego zjawiska. Wymaga to jednak podejmowania długofalowych działań realizowanych na szczeblu centralnym i samorządowym.	Wspieranie aktywności i współdziałania zarówno instytucji publicznych, organizacji pozarządowych i biznesu, jak również środowisk osób zagrożonych bądź dotkniętych problemem ubóstwa.
Z faktu, iż wskaźniki zagrożenia ubóstwem najniższe wartości przyjmują wśród osób pracujących wynika, że przeciwdziałanie i walka z tym zjawiskiem może się efektywnie dokonywać głównie poprzez rynek pracy.	Prowadzenie działań na rzecz zwiększania szans zatrudnienia osób defaworyzowanych na rynku pracy (osoby młode, o niskim poziomie wykształcenia, o złym stanie zdrowia, niepełnosprawne), w tym sprzyjających rozwojowi sektora ekonomii społecznej.
Trwałym korelatem biedy niezmiennie pozostaje niski poziom wykształcenia.	Realizacja działań zmierzających do podniesienia poziomu i jakości wykształcenia dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych, w tym poprzez: <ul style="list-style-type: none"> - realizację programów wyrównawczych dla dzieci z rodzin dotkniętych ubóstwem; - zwiększenie dostępności kształcenia dla dorosłych, w szczególności znajdujących się w trudnej sytuacji rodzinnej (np. rodziców samotnie wychowujących dzieci); - wsparcie psychologiczno-pedagogiczne rodziców i dzieci z rodzin dotkniętych ubóstwem; - zwiększanie dostępności do studiów wyższych.
Pozostawanie przez dłuższy czas w sferze głębokiego ubóstwa niekorzystnie odbija się na kondycji rodzin. Wiele z nich ma problemy w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych.	Możliwie wczesne podejmowanie wsparcia rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych.
Szczególnie wysokiego ryzyka popadnięcia w ubóstwo doświadczają osoby opuszczające system pieczy zastępczej. Takie osoby, rozpoczynając dorosłe życie, nie mogą z reguły liczyć na możliwość korzystania z zasobów rodzinnych.	Prowadzenie działań zmierzających do ułatwienia procesu usamodzielniania wychowanków opuszczających system pieczy zastępczej.
Prawdopodobieństwo życia w biedzie rośnie wraz ze zwiększaniem się liczby dzieci w rodzinie. Utrzymanie rodziny wielodzietnej wiąże się z ponoszeniem znacznych kosztów, związanych z zaspokajaniem zarówno potrzeb podstawowych (bytowych), jak i wyższego rzędu.	Dla rodzin wielodzietnych kluczowe znaczenie ma dostęp do materialnego i rzeczowego wsparcia (a także w formie usług), świadczonego w formalny, jak i nieformalny sposób.

<p>Czynnikiem zwiększającym ryzyko ubóstwa jest obecność w rodzinie osób niepełnosprawnych. Z drugiej strony środowisko cyfrowe dostarcza wielu narzędzi wspomagających aktywność zawodową tej kategorii ludności.</p>	<p>Podejmowanie szerokich działań w zakresie profilaktyki i rehabilitacji osób niepełnosprawnych celem zwiększenia ich udziału w otwartym rynku pracy.</p>
	<p>Realizacja działań na rzecz integracji cyfrowej służących likwidowaniu wykluczenia cyfrowego poprzez propagowanie i zwiększenie cyfrowej dostępności do stron internetowych i aplikacji mobilnych dla osób z niepełnosprawnościami⁷².</p>
<p>Zasięg ubóstwa jest wyraźnie uzależniony od przeważającego źródła utrzymania. W najtrudniejszej sytuacji znajdują się rodziny, których podstawowy dochód stanowią świadczenia społeczne.</p>	<p>Modernizacja systemu usług oferowanych przez instytucje pomocy społecznej. Ich głównym celem powinno być wsparcie klientów w podjęciu zatrudnienia.</p>
<p>Jedną z determinant ubóstwa w województwie śląskim jest zamieszkiwanie w określonej jego części.</p>	<p>Kierowanie wsparcia w pierwszej kolejności i/lub w większym wymiarze do obszarów województwa szczególnie dotkniętych zjawiskiem ubóstwa.</p>
<p>Aby skutecznie zapobiegać oraz walczyć ze skutkami ubóstwa niezbędne jest identyfikowanie grup ludności najbardziej na nie narażonych oraz czynników sprzyjających jego rozwojowi.</p>	<p>Prowadzenie stałego monitoringu zjawiska ubóstwa oraz pogłębionych badań pozwalających lepiej poznać mechanizmy stojące za procesem „dziedziczenia biedy”.</p>
<p>Kolejne fale pandemii koronawirusa powodują ograniczenia działalności niektórych branż, a co za tym idzie możliwości zatrudnienia i zarobkowanie zatrudnionych w nich osób. To z kolei przyczynia się do pogorszenia ich sytuacji materialnej.</p>	<p>Udzielanie pomocy publicznej przeznaczonej na utrzymanie istniejących firm i miejsc pracy.</p>
	<p>Prowadzenie przez instytucje publiczne różnych szeptbli aktywnej polityki zamówień publicznych skierowanych w pierwszej kolejności do branż najbardziej dotkniętych skutkami pandemii.</p>

⁷² Rzeczpospolita Polska, *Krajowy program reform. Aktualizacja 2020/2021*, Warszawa 2020 r., s. 56.

7. Aneks

Tabela 1. Wskaźniki zagrożenia ubóstwem skrajnym wg wybranych cech społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w Polsce w latach 2018-2020.

Wyszczególnienie		Lata					
		2018	2019	2020	2019-2020		
					n	%	
Ogółem		5,4	4,2	5,2	1,0	23,8	
Grupy społeczno-ekonomiczne gospodarstw domowych	pracowników	4,7	3,6	4,6	1,0	27,8	
	rolników	11,0	9,8	13,5	3,7	37,8	
	pracujących na własny rachunek	3,4	2,4	2,7	0,3	12,5	
	emerytów	4,6	3,5	4,2	0,7	20,0	
	rencistów	8,4	6,3	8,2	1,9	30,2	
	utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł	14,1	10,9	13,6	2,7	24,8	
Typy gospodarstwa domowego	1-osobowe	1,9	1,3	1,4	0,1	7,7	
	małżeństwa	bez dzieci na utrzymaniu	1,8	1,1	1,4	0,3	27,3
		z 1 dzieckiem	1,9	1,0	1,4	0,4	40,0
		z 2 dzieci	2,5	1,9	2,7	0,8	42,1
		z co najmniej 3 dzieci	7,0	5,0	5,9	0,9	18,0
	matka lub ojciec z dziećmi na utrzymaniu	2,9	1,9	2,8	0,9	47,4	
Gospodarstwa domowe z co najmniej 1 osobą z niepełnosprawnością	razem	7,8	6,5	7,5	1,0	15,4	
	w tym:	z głową gospodarstwa domowego z niepełnosprawnością przyn. z 1 dzieckiem do lat 16 posiad. orzeczenie o niepełnospr.	8,0	5,0	6,5	1,5	30,0
			5,7	5,5	7,0	1,5	27,3
Gospodarstwa domowe bez osób z niepełnosprawnością		4,8	3,7	4,7	1,0	27,0	
Wiek	0-17 lat	6,0	4,5	5,9	1,4	31,1	
	18-64 lat	5,5	4,2	5,1	0,9	21,4	
	65 lat lub więcej	4,1	3,8	4,4	0,6	15,8	
Poziom wykształcenia głowy gospodarstwa domowego	co najwyżej gimnazjalne	11,9	10,1	11,9	1,8	17,8	
	zasadnicze zawodowe	8,4	6,4	7,8	1,4	21,9	
	średnie	3,7	2,9	4,3	1,4	48,3	
	wyższe	1,3	1,1	1,9	0,8	72,7	
Miejsce zamieszkania	miasto	razem	2,8	2,1	2,4	0,3	14,3
		500 tysięcy i więcej	0,9	1,0	1,6	0,6	60,0
		200-500 tysięcy	1,2	1,4	1,2	-0,2	-14,3
		100-200 tysięcy	2,7	2,1	2,0	-0,1	-4,8
		20-100 tysięcy	3,1	2,5	2,3	-0,2	-8,0
		20 tysięcy i mniej	5,1	2,8	4,4	1,6	57,1
	wieś	9,4	7,5	9,5	2,0	26,7	

Uwaga: kolorem wyróżniono cechy, dla których w danym roku wskaźnik zagrożenia ubóstwem był wyższy od przeciętnego i/lub, dla których zanotowano wzrost wartości w stosunku do roku poprzedniego.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start> [odczyt: 28.10.2021 r.].

Tabela 2. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w 2020 r.

Wyszczególnienie	Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych				
	dobra	raczej dobra	przeciętna	raczej zła	zła
Dolnośląskie	29,8	24,4	40,4	4,1	1,2
Kujawsko-Pomorskie	17,5	24,3	51,1	5,7	1,5
Lubelskie	19,2	26,8	46,2	6,7	1,1
Lubuskie	28,1	29,4	38,0	3,7	0,8
Łódzkie	17,4	22,4	52,2	6,4	1,7
Małopolskie	25,8	30,4	40,7	2,7	0,4
Mazowieckie	31,4	24,8	38,9	3,7	1,3
Opolskie	30,2	33,1	32,7	3,0	1,0
Podkarpackie	23,6	28,2	42,9	4,8	0,5
Podlaskie	24,6	25,7	43,4	5,8	0,6
Pomorskie	25,8	24,3	43,1	5,3	1,6
Śląskie	28,4	27,9	38,9	3,8	1,0
Świętokrzyskie	18,5	23,8	52,7	4,2	0,7
Warmińsko-Mazurskie	31,2	24,2	37,7	6,0	0,9
Wielkopolskie	20,4	28,6	45,2	5,2	0,7
Zachodniopomorskie	20,4	27,2	42,1	8,8	1,5
POLSKA	25,3	26,4	42,6	4,7	1,1

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 28.10.2021 r.].

Tabela 3. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w województwie śląskim w latach 2013-2020.

Lata	Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych						
	dobra*	raczej dobra	przeciętna	raczej zła	zła	dobra + raczej dobra	zła + raczej zła
2013	1,8	22,6	55,7	14,0	6,0	24,4	20,0
2014	9,3	19,5	53,0	12,0	6,1	28,8	18,1
2015	11,9	18,5	54,2	10,8	4,6	30,4	15,4
2016	18,0	18,7	50,5	9,4	3,5	36,7	12,9
2017	19,9	21,8	48,5	6,9	2,9	41,7	9,8
2018	24,5	23,1	45,3	5,0	2,0	47,6	7,0
2019	28,0	23,1	42,7	4,9	1,4	51,1	6,3
2020	28,4	27,9	38,9	3,8	1,0	56,2	4,8

* Do 2018 roku określana jako "bardzo dobra".

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 28.10.2021 r.].

Tabela 4. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności* wg podregionów, rodzajów gmin oraz rodzajów powiatów województwa śląskiego w 2020 r.

Wyszczególnienie		Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% ludności
Województwo		4 492 330	69 793	1,6
Podregiony	bielski	665 839	7 811	1,2
	bytomski	434 846	8 928	2,1
	częstochowski	506 452	9 364	1,8
	gliwicki	463 389	7 383	1,6
	katowicki	723 759	13 948	1,9
	rybnicki	630 165	7 667	1,2
	sosnowiecki	670 170	10 845	1,6
	tycki	397 710	3 847	1,0
Powiaty wg rodzaju	miasta na prawach powiatu	2 498 095	41 936	1,7
	powiaty ziemskie	1 994 235	27 857	1,4
Gminy wg rodzaju	miejskie	3 245 648	53 269	1,6
	miejsko-wiejskie	370 676	5 062	1,4
	wiejskie	876 006	11 462	1,3

* Wskaźnik PKD.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 28.10.2021 r.].

Tabela 5. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu mieszkańców* gmin województwa śląskiego w 2020 r.

Lp	Gmina	Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej poniżej kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
1	Ujsoly	4 406	191	4,3
2	Konieczpol	9 283	392	4,2
3	Rajcza	8 709	353	4,1
4	Szczekociny	7 538	258	3,4
5	Istebna	12 184	417	3,4
6	Milówka	10 040	326	3,2
7	Siemianowice Śląskie	66 270	2 119	3,2
8	Niegowa	5 604	178	3,2
9	Bytom	163 255	4 892	3,0
10	Dąbrowa Zielona	3 848	111	2,9
11	Włodowice	5 203	150	2,9

Lp	Gmina	Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej <u>poniżej</u> kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
12	Lelów	4 794	137	2,9
13	Łękawica	4 560	129	2,8
14	Chorzów	106 846	3 004	2,8
15	Rydułtowy	21 385	594	2,8
16	Zawiercie	48 703	1 304	2,7
17	Żarki	8 451	210	2,5
18	Myszków	31 261	738	2,4
19	Zabrze	170 924	4 029	2,4
20	Irządze	2 579	59	2,3
21	Jeleśnia	13 210	301	2,3
22	Rędziny	9 850	220	2,2
23	Wisła	11 007	243	2,2
24	Herby	6 769	147	2,2
25	Koziegłowy	14 348	311	2,2
26	Ruda Śląska	136 423	2 955	2,2
27	Węgierska Górka	15 040	320	2,1
28	Poczesna	12 641	266	2,1
29	Przyrów	3 737	77	2,1
30	Gilowice	6 327	129	2,0
31	Przystajń	5 849	118	2,0
32	Błachownia	12 831	258	2,0
33	Ustroń	15 989	319	2,0
34	Zbrosławice	16 385	326	2,0
35	Krupski Młyn	3 177	63	2,0
36	Będzin	56 008	1 101	2,0
37	Świętochłowice	49 108	935	1,9
38	Lubliniec	23 551	448	1,9
39	Kalety	8 548	162	1,9
40	Janów	5 958	112	1,9
41	Poraj	10 822	202	1,9
42	Łaziska Górne	22 130	413	1,9
43	Sosnowiec	197 586	3 660	1,9
44	Częstochowa	217 530	4 011	1,8
45	Świnna	8 054	147	1,8
46	Miasteczko Śląskie	7 418	135	1,8
47	Czeladź	31 039	552	1,8
48	Brenna	11 373	202	1,8
49	Kroczyce	6 239	109	1,7
50	Wojkowice	8 877	155	1,7
51	Tworóg	8 282	137	1,7
52	Mykanów	15 164	249	1,6
53	Tamowskie Góry	61 756	1 011	1,6
54	Poręba	8 461	137	1,6
55	Strumień	13 256	214	1,6
56	Kochanowice	6 959	112	1,6

Lp	Gmina	Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej <u>poniżej</u> kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
57	Krzepice	9 010	143	1,6
58	Stawków	6 935	110	1,6
59	Ślemień	3 534	56	1,6
60	Szczyrk	5 710	90	1,6
61	Konopiska	10 728	168	1,6
62	Czerwionka-Leszczyny	41 909	656	1,6
63	Kłobuck	20 213	315	1,6
64	Lipie	6 204	96	1,5
65	Nędza	7 446	115	1,5
66	Olsztyn	7 835	120	1,5
67	Kłomnice	13 422	204	1,5
68	Czernichów	6 663	101	1,5
69	Łazy	15 851	238	1,5
70	Rudnik	5 150	77	1,5
71	Mstów	10 846	161	1,5
72	Chybie	9 832	145	1,5
73	Koszarawa	2 346	34	1,4
74	Koszęcin	11 810	169	1,4
75	Rybnik	137 128	1 947	1,4
76	Radziechowy-Wieprz	13 068	184	1,4
77	Gaszowice	9 856	138	1,4
78	Katowice	290 553	4 024	1,4
79	Jastrzębie-Zdrój	88 038	1 199	1,4
80	Zebrzydowice	13 220	178	1,3
81	Rudziniec	10 682	143	1,3
82	Dąbrowa Górnicza	118 285	1 574	1,3
83	Wielowieś	5 821	76	1,3
84	Radzionków	16 903	218	1,3
85	Piekary Śląskie	54 702	704	1,3
86	Gliwice	177 049	2 239	1,3
87	Panki	5 035	63	1,3
88	Mysłowice	74 559	911	1,2
89	Lubomia	7 903	94	1,2
90	Żamowiec	4 546	54	1,2
91	Kamienica Polska	5 514	64	1,2
92	Mikołów	41 003	473	1,2
93	Ciasna	7 388	84	1,1
94	Kuźnia Raciborska	11 641	132	1,1
95	Bobrowniki	12 122	137	1,1
96	Pszów	13 734	154	1,1
97	Radlin	17 665	197	1,1
98	Pyskowice	18 455	204	1,1
99	Krzyżanowice	11 185	123	1,1
100	Knurów	37 801	414	1,1
101	Racibórz	54 259	592	1,1

Lp	Gmina	Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej <u>poniżej</u> kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
102	Pawonków	6 615	72	1,1
103	Toszek	9 361	99	1,1
104	Godów	13 845	146	1,1
105	Wręczyca Wielka	17 861	188	1,1
106	Porąbka	15 581	164	1,1
107	Kobiór	4 971	52	1,0
108	Orzesze	21 290	220	1,0
109	Lipowa	10 872	112	1,0
110	Żywiec	30 733	316	1,0
111	Kruszyna	4 802	49	1,0
112	Ogrodzieniec	9 018	92	1,0
113	Pilica	8 534	86	1,0
114	Skoczów	26 788	269	1,0
115	Opatów	6 805	68	1,0
116	Czechowice-Dziedzice	45 490	450	1,0
117	Pszczyna	52 823	520	1,0
118	Tychy	126 871	1 247	1,0
119	Woźniki	9 568	93	1,0
120	Wilamowice	17 794	172	1,0
121	Wry	8 600	83	1,0
122	Miedźno	7 518	72	1,0
123	Jejkowice	4 185	40	1,0
124	Buczkowice	11 226	107	1,0
125	Lędziny	16 731	159	1,0
126	Kornowac	5 165	48	0,9
127	Jaworzno	90 368	830	0,9
128	Goeszów	13 142	120	0,9
129	Starcza	2 853	26	0,9
130	Chełm Śląski	6 403	58	0,9
131	Łodygowice	14 637	130	0,9
132	Imielin	9 269	81	0,9
133	Żory	62 844	534	0,8
134	Psary	12 268	104	0,8
135	Miedzna	16 660	141	0,8
136	Pilchowice	12 138	102	0,8
137	Goczałkowice-Zdrój	6 735	56	0,8
138	Bestwina	11 950	97	0,8
139	Gorzyce	21 370	172	0,8
140	Wodzisław Śląski	47 576	382	0,8
141	Markłowice	5 417	43	0,8
142	Siewierz	12 387	96	0,8
143	Cieszyn	33 981	263	0,8
144	Bieruń	19 375	148	0,8
145	Boronów	3 449	25	0,7
146	Ożarówce	5 806	42	0,7

Lp	Gmina	Liczba ludności	Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej <u>poniżej</u> kryterium dochodowego	
			n	% mieszkańców
147	Krzanowice	5 676	41	0,7
148	Świerklaniec	12 505	88	0,7
149	Mszana	7 684	54	0,7
150	Wilkowice	13 382	91	0,7
151	Bielsko-Biała	169 756	1 122	0,7
152	Pietrowice Wielkie	6 888	45	0,7
153	Lyski	9 676	63	0,7
154	Bojszowy	8 045	52	0,6
155	Świerklany	12 540	81	0,6
156	Popów	5 835	37	0,6
157	Jaworze	7 443	47	0,6
158	Dębowiec	5 845	35	0,6
159	Hażlach	10 919	61	0,6
160	Kozy	13 091	69	0,5
161	Mierzęcice	7 623	39	0,5
162	Gieraltowice	12 252	60	0,5
163	Ornontowice	6 179	29	0,5
164	Pawłowice	18 156	80	0,4
165	Jasienica	24 681	107	0,4
166	Suszec	12 469	35	0,3
167	Sośnicowice	8 906	17	0,2

*Wskaźnik PKD.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 28.10.2021 r.].

Tabela 6. Wartości współczynnika korelacji r Pearsona dla zmiennych społeczno-demograficznych oraz wskaźnika PKD* w gminach województwa śląskiego w 2020 r. (N=167).

Wyszczególnienie	Udział ludności miejskiej (%)	Udział ludności wiejskiej (%)	Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (%)	Udział ludności w wieku produkcyjnym (%)	Udział ludności w wieku poprodukcyjnym (%)	Zarejestrowani bezrobotni jako odsetek ludności w wieku produkcyjnym	Wskaźnik PKD
Udział ludności miejskiej (%)	1,0						
Udział ludności wiejskiej (%)	-1,0	1,0					
Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (%)	-0,3	0,3	1,0				
Udział ludności w wieku produkcyjnym (%)	-0,6	0,6	0,2	1,0			
Udział ludności w wieku poprodukcyjnym (%)	0,6	-0,6	-0,8	-0,8	1,0		
Zarej. bezrobotni jako odsetek ludności w wieku produkcyjnym	0,0	0,0	-0,4	-0,1	0,4	1,0	
Wskaźnik PKD	0,1	-0,1	-0,4	-0,1	0,3	0,6	1,0

* Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 28.10.2021 r.].